

Arjen kohtaamisia ja avaimia tulevaisuuteen

Ehkäisevä päihdetyö peruskoulun alaluokkien toimintaympäristössä

LAB-ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

2021

Terhi Hildén

Tiivistelmä

Tekijä(t) Hildén, Terhi	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK Sivumäärä 44	Valmistumisaika 2021
Työn nimi Arjen kohtaamisia ja avaimia tulevaisuuteen Ehkäisevä päihdetyö peruskoulun alaluokkien toimintaympäristössä		
Tutkinto Sosionomi (AMK)		
Ohjaavan opettajan nimi, titteli ja organisaatio Taina Heininen-Reimi, lehtori, LAB-ammattikorkeakoulu		
Toimeksiantajan nimi, titteli ja organisaatio Sosiaalialan Osaamiskeskus Verso, Lahti / HuuMa - Päijät-Häme, huumeeton maakunta -hanke		
Tiivistelmä <p>Vaikuttavan ehkäisevän päihdetyön kehittämisen tarve on lisääntynyt lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Sosiaalialan osaamiskeskus Verson hanke, HuuMa – Päijät-Häme, huumeeton maakunta (2019 – 2021) oli toimeksiantajana opinnäytetyössä, jonka tavoitteena oli kehittää ehkäisevää päihdetyötä peruskoulun alaluokkien toimintaympäristössä. Työn tarkoituksena oli löytää käsitteiden, sisältöjen ja käytänteiden tasolla yhteinen ymmärrys siitä, mitä ehkäisevä päihdetyö on alakoulun arjessa. Opinnäytetyön tavoitteena oli muodostaa strukturoitu kokonaiskuva perustuen jokapäiväistä opetus- ja vuorovaikutustyötä tekevien luokanopettajien kokemukseen. Tutkimuksessa peilattiin peruskoulun opetussuunnitelman laaja-alaisen osaamisen taitoalueita ehkäisevän päihdetyön käsitteisiin, sisältöihin ja menetelmiin.</p> <p>Opinnäytetyö perustui toiminnalliseen menetelmään, tutkimuksellisiin elementein. Monialaisen lähdeaineiston analyysiin perustuen toteutettiin toiminnallinen käsitetyöpaja lahtelaisille luokanopettajille. Työpajassa käytettiin kokemuksellisia, vuorovaikutteisia ja narratiivisia menetelmiä. Opinnäytetyön tuloksena syntyi kokonaiskuva siitä, miten luokanopettajat määrittävät ehkäisevän päihdetyön arkityönsä osana. Tuloksista ilmeni, että ehkäisevän päihdetyön keskeisenä tekijänä on aito, vuorovaikutteinen ja kasvatuskumppanuuteen sitoutuva kohtaaminen oppilaiden sekä huoltajien kanssa. Peruskoulun laaja-alaisen osaamisen tavoitteiden nähtiin ohjaavan pedagogisia valintoja niin, että aikaa ja resursseja ehkäisevän päihdetyön tekemiselle on löydettävissä sekä monialaisista oppiainekokonaisuuksista että moniammatillisesta työotteesta. Tavoitteena on lapsen terve, osallistuva ja kestävä tulevaisuus.</p>		
Asiasanat ehkäisevä päihdetyö, laaja-alainen osaaminen, suojaavat tekijät, riskitekijät, vuorovaikutus, moniammatillinen työ		

Abstract

Author(s)	Type of Publication	Published
Hildén, Terhi	Thesis, UAS	2021
	Number of Pages	
	44	
Title of Publication		
Everyday Interaction and Keys for the Future		
Substance Misuse Prevention in Basic Education		
Name of Degree		
Bachelor of Social Services (UAS)		
Name, title and organization of the client		
The Centre of Excellence on Social Welfare in Päijät-Häme and Eastern Uusimaa / HuuMa – Päijät-Häme, Drug Free Region		
Abstract		
<p>Effective preventive work needs more focus and further development in promoting health and wellbeing of children and youth. HuuMa-project, co-ordinated by The Centre of Excellence on Social Welfare in Päijät-Häme and Eastern Uusimaa, gave an idea and a frame of reference as a client to this thesis concentrating in substance misuse prevention in basic education. The aim of the thesis was to find common ground and understanding between the concepts, practices and means in substance misuse prevention work and the skills of transversal competence in basic education, especially from class teachers' perspective.</p> <p>The purpose of the thesis was to compose a comprehensive concept about preventive work with a pragmatic approach through experiential knowledge of class teachers. Their everyday view and experience were reflected to the concepts and practices of substance misuse preventive work theory and tradition.</p> <p>The method of the thesis had both functional and exploratory elements. The theoretical framework was formed by studying literature and studies both from the perspectives of social services and education. The practice-based knowledge about everyday preventive work in basic education was produced by content analysis from a workshop meeting with five class teachers from the City of Lahti. The workshop was composed of narrative, interactive and experiential methods. The results indicate that class teachers are highly motivated to invest both time and effort in substance misuse prevention. The work is based on genuine and interactive pupil-teacher relation and parenting partnership with the families. In addition to this class teachers incorporate elements of strengthening protective factors and minimizing risk factors as a natural part of their transversal competence teaching. They also appreciate co-operation and partnership with the multiprofessional group in their school. The comprehensive goal is to assure a healthy, inclusive and resilient future for the children.</p>		
Keywords		
substance misuse prevention, transversal competence, protective factors, risk factors, interaction, multiprofessional work		

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Opinnäytetyön lähtökohdat	2
2.1	Opinnäytetyön taustaa.....	2
2.2	Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset.....	3
2.3	Tutkimusmenetelmä ja sen perustelut.....	4
3	Opinnäytetyön toimeksiantajan esittely	6
3.1	Sosiaalialan osaamiskeskus Verso.....	6
3.2	HuuMa – Päijät-Häme, huumeeton maakunta -hanke.....	7
4	Ehkäisevä päihdetyö.....	9
4.1	Ehkäisevän päihdetyön määrittelyä ja linjauksia	9
4.2	Suojaavien tekijöiden vahvistaminen	10
4.3	Riskitekijöiden vähentäminen	12
4.4	Päihdekasvatus ja varhainen puuttuminen.....	13
5	Peruskoulun alaluokkien toimintaympäristö	15
5.1	Luokanopettaja, vuorovaikutustyön moniosaaja.....	15
5.2	Peruskoulun laaja-alaisen osaamisen tavoitteet	16
5.3	Moniammatillinen oppilashuolto.....	19
5.4	Koulujen ehkäisevän päihdetyön suunnitelmista.....	21
6	Toiminnallisen työpajan toteutus ja tulokset	23
6.1	Työpajan toteutus	23
6.2	Työpajasta saadut tulokset ja niiden tulkinta	26
6.2.1	Ehkäisevä päihdetyö peruskoulun luokanopettajan silmin	26
6.2.2	Laaja-alainen osaaminen ja ehkäisevä päihdetyö kouluarjessa	29
7	Pohdinta	34
7.1	Opinnäytetyön eettisyys.....	34
7.2	Johtopäätökset ja aiheita jatkotutkimukseen	35
	Lähteet	38

Liitteet

Liite 1. ”Vaikuttavan työn kiitostaulu” (Menestystarinan muistelu)

Liite 2. Ehkäisevää päihdetyötä alaluokkien arjessa

Liite 3. Kooste toiminnallisen käsitetyöpajan palautteesta

1 Johdanto

Ehkäisevä työ on ihmisarvoa kunnioittava ja taloudellisesti järkevä satsaus koko yhteiskunnan hyvinvointiin. Näin linjataan Valtioneuvoston uusimmassa Päihde- ja riippuvuusstrategiassa (Kotovirta, Markkula, Pajula, Paavola, Honkanen & Tuominen 2021, 7), jossa todetaan lisäksi, että vaikuttavan työn edellytys on koordinoitu yhteistyö eri toimijoiden välillä. Näin voidaan tulevaisuudessakin varmistaa ehkäisevän työn perustana oleva hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen. Lastensuojelun Keskusliiton kuntapoliittinen tavoiteohjelma (2021) antaa vahvan lisäimpulssin kehittämistyöhön todetessaan, että kunnan tärkein tehtävä on huolehtia lapsista.

Päijät-Hämeen lasten ja nuorten hyvinvointi on ollut huolen aiheena (TEA-viisari 2019) erityisesti eriarvoisuuden lisääntymisen sekä mielen hyvinvoinnin ja päihteiden käytön osalta. Maakunnassa tehdään aktiivista, moniammatillista ja -toimijaista ehkäisevää verkostotyötä, jota koordinoi tämän opinnäytetyön yhteistyökumppani ja toimeksiantaja, Sosiaalialan osaamiskeskus Verso. Maakunnassa on meneillään myös Verson hallinnoima hanke, HUU – Päijät-Häme, huumeeton maakunta, jonka tietoperustaiseen ehkäisevän työn kehittämiseen opinnäytetyö kytkeytyy.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on kehittää ehkäisevää päihdetyötä alaluokkien toimintaympäristössä. Tavoitteena on nostaa esiin kouluissa tehtävä arkityö ja kokemuksellinen tieto osallistamalla jokapäiväistä vuorovaikutustyötä tekevät luokanopettajat toiminnallisen käsitetöypajan avulla. Opinnäytetyö on menetelmältään toiminnallinen, sisältäen tutkimuksellisia elementtejä. Työn tutkimuskysymysten avulla on tarkoitus löytää yhteinen ymmärrys siitä, mitä ehkäisevä päihdetyö on alakoulun arjessa. Toinen keskeinen teema on ehkäisevän päihdetyön linkittyminen peruskoulun laaja-alaisten taitojen osa-alueisiin. Monialaista lähdeaineistoa peilataan työpajasta saadun arkitiedon kanssa käsite-, sisältö- ja menetelmätasoilla. Työn tuloksena muodostetaan strukturoitu kokonaiskuva synteesisinä lähdeaineiston ja luokanopettajilta saadun kouluarkitiedon ja kokemusten pohjalta. Työpajan tulokset ovat nähtävissä sekä sanallisella että visuaalisella esitystavalla. Lisäksi liitteissä esitetään työpajoissa kerättyä aineistoa käytännönläheisin koostein.

Opinnäytetyön raportissa arvioidaan työn eettisyyttä erityisesti monialaisesta, sosiaali- ja kasvatusalaa linkittävistä näkökulmista. Raportin lopuksi esitetään myös johtopäätöksiä ja jatkotutkimuksen aiheita vaikuttavan ja moniammatillisen ehkäisevän päihdetyön kehittämiseksi alakoulun toimintaympäristössä, arkikokemusta ja -tietoa sivuuttamatta.

2 Opinnäytetyön lähtökohdat

2.1 Opinnäytetyön taustaa

Tässä opinnäytetyössä oli jo lähtökohdiltaan leimallista se, että sen tekijän pitkä kokemus luokanopettajana näkyi monialaisena, sosiaali- ja kasvatustieteiden näkökulmien esiintymisenä sekä yhteisen ymmärryksen luomisena näiden välillä. Lisäksi toimeksiantaja ja yhteistyökumppani, HuuMa – Päijät-Häme, huumeeton maakunta -hanke (myöh. HuuMa-hanke 2019) antoi idean ja viitekehyksen ehkäisevän päihdetyön kehittämistyölle kouluarkeilähtöisen tiedon pohjalta. Tutkimusnäkökulman ja sitä kautta teoreettisen taustan rajaamisessa pidettiin tärkeänä sitä, että työssä voisi näkyä moniammatillisen työotteen ja vahvan lapsikeskeisen näkökulman ajankohtaisuus jatkuvasti lisääntyvien haasteiden ratkaisemisessa. Vahvarajainen toimialojen erillisuus on osoittautumassa toimimattomaksi niin käytössä olevien resurssien kuin lapsi- ja perhekeskeisen työn vaikuttavuuden näkökulmista. Tästä on ajantasaisena esimerkkinä Lapsi- ja perhekeskusten monialainen ja -toimijainen työote ja sen orastavat tulokset (Pelkonen ym. 2020, 20).

Tutkimuskysymysten asettamisessa päädyttiin kahden ilmiön ja käsitteistön rinnastamiseen niin, että niiden väliset yhtymäkohdat ja mahdolliset eroavaisuudet voisivat tulla ilmi luokanopettajien arkitiedon ja -kokemuksen kautta. Nämä käsitteet ovat *ehkäisevä päihdetyö* ja *peruskoulun opetussuunnitelman laaja-alainen osaaminen*. Ehkäisevä työ on vaikuttavinta silloin, kun kaikki yhteiskunnan toimijat näkevät sen kuuluvan omaan vastuukenttäänsä (Leimio 2016). Koulun ehkäisevän päihdetyön suunnitelma on lakisääteinen asiakirja, usein osana kunnan ehkäisevän työn koordinoitua ja koulun oppilashuoltosuunnitelmaa. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkijat Katariina Warpenius ja Jaana Markkula (2020) ovat raportissaan todenneet ehkäisevän päihdetyön rakenteiden vahvistuneen Suomessa. Samalla todetaan kuitenkin tähän työhön tarkoitettujen resurssien olevan edelleen erittäin niukat. Siksi on tärkeää saada mukaan kaikki vuorovaikutustyön ammattilaiset edistämään niin varhain kuin mahdollista lasten ja perheiden hyvinvointia ehkäisevän työn keinoin.

Luokanopettaja on alaluokkien toimintaympäristössä se ammattilainen, joka tapaa ikäluokkansa ja erityisesti oman valvontaluokkansa päivittäin. Kohtaamisiin sisältyy monialaisuuden ja kokonaisvaltaisuuden näkökulma lasten kehitysvaiheesta ja luokanopettajan työnkuvasta johtuen. Lisäksi kiinteä kodin ja koulun yhteistyö antaa mahdollisuudet kasvatuskumppanuudelle, joka voi toimia mitä parhaimpana työkaluna, kun etsitään yhteistä tahtotilaa tukemaan lasten tervettä kehitystä kohti aikuisuutta (Ojala & Launonen 2003, 5). Tässä opinnäytetyössä haluttiin antaa puheenvuoro luokanopettajille, joiden tulkinta ehkäisevän päihdetyön linkittymisestä arkityöhön voi heijastua koko koulun toimintakulttuuriin. Laaja-

alaisen osaamisen taitoalueiden tuomaa ohjausvaikutusta sekä pedagogisia ratkaisuja haettiin tutkia nyt, kun ne ovat sisältyneet peruskoulun opetussuunnitelmaan vuodesta 2013 ja käytänteisiin voimakkaammin vuodesta 2016. Voitiin siis olettaa, että ne ovat jo olennainen osa kouluarkea. Tästä toimialoja yhdistävästä näkökulmasta ei tietävästi ole aiemmin tutkittu kysymystä ehkäisevästä päihdetyöstä ja sen toteutumisesta kouluarjessa, laaja-alaisten osaamisalueiden viitekehyyksessä. Sen sijaan Länsi-Suomen Aluehallintoviraston Päihde- ja pelikasvatus oppilaitoksissa -oppaassa (Lainio-Peltola, Jalo, Marjanen, Iho, Kaurinsalo, Aurasuo, Lahtinen & Rosenqvist 2020, 18) nähdään selkeä yhteys peruskoulun laaja-alaisten taitoalueiden ja ehkäisevän päihdetyön välillä, mikä vahvisti tämän opinnäytetyön tavoitteiden ja tutkimuskysymysten suuntaamista.

2.2 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää ehkäisevää päihdetyötä alaluokkien toimintaympäristössä. Tiedon tuottamisen keskiössä oli luokanopettajilta saatu arkilähtöinen tieto. Tavoitteena oli löytää käsitteiden, sisältöjen ja käytänteiden tasolla yhteinen ymmärrys siitä, mitä ehkäisevä päihdetyö on alakoulun arjessa. Työssä analysoitiin erityisesti peruskoulun opetussuunnitelman laaja-alaisten taitotavoitteiden sisältöjen linkittymistä ehkäisevään päihdetyöhön. Opinnäytetyössä haluttiin kuulla ehkäisevän työn juurityötä tekeviä luokanopettajia, jotka kohtaavat ikäluokkansa lapset perheineen tiivisti, jokaisena arkipäivänä. Opinnäytetyön tuloksena syntyi ehkäisevän päihdetyön ja opetussuunnitelman laaja-alaisia taitotavoitteita linkittävä, strukturoitu ja käsitteitä avaava kokonaiskuva.

Opinnäytetyö liittyi kevään 2021 tietoperustaiseen työhön HuuMa-hankkeessa, jonka yhteyshenkilö oli hankkeen projektipäällikkö Anne-Marie Haavisto. LAB-ammattikorkeakoulun puolelta opinnäytetyötä ohjasi lehtori Taina Heininen-Reimi.

Opinnäytetyön pääkysymykset olivat:

1. Mitä ehkäisevä päihdetyö on alakoulun toimintaympäristön arjessa, luokanopettajan työn näkökulmasta?
2. Miten peruskoulun opetussuunnitelman laaja-alaisen osaamisen taitotavoitteet ja sisällöt linkittyvät ehkäisevään päihdetyöhön?

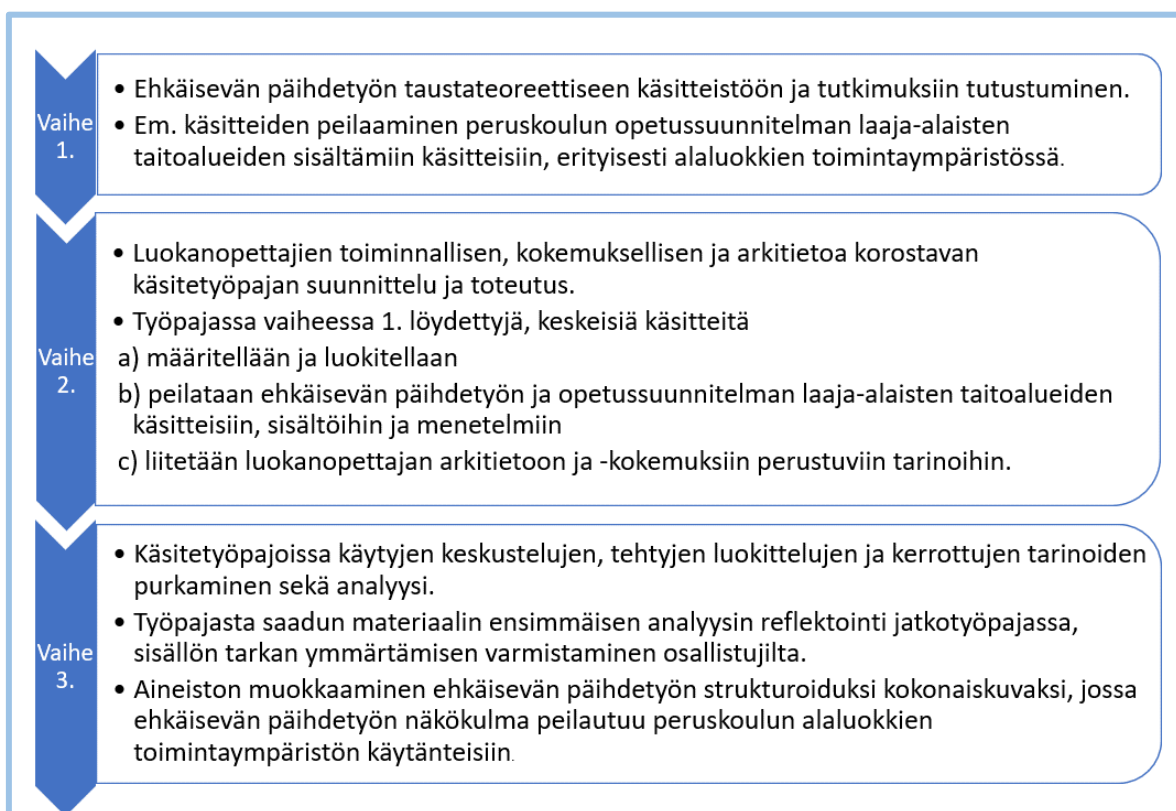
Kysymyksiin etsittiin vastauksia kartoittaen aiheesta löytyviä aiempia tutkimuksia ja muita lähteitä monialaisesta näkökulmasta. Lisäksi tehtiin vertailevaa käsiteanalyysiä ehkäisevän päihdekasvatuksen ja peruskoulun opetussuunnitelman tavoitteiden ja sisältöjen välillä. Edellä mainittuun lähdeanalyysiin perustuen suunniteltiin luokanopettajille toiminnallinen

käsitetyöpaja, josta saatiin teemaan pureutuvaa, arkilähtöistä ja kokemuksellista tietoa syventämään aiheesta aiemmin tehtyä tutkimusta ja muuta lähdeaineistoa.

2.3 Tutkimusmenetelmä ja sen perustelut

Tälle opinnäytetyölle valittiin toiminnallinen menetelmä tutkimuskysymysten aiheena olevan arkilähtöisen tiedon saamisen varmistamiseksi. Tavoite oli yhdensuuntainen myös toimeksiantajan näkökulmasta. Lisäksi työ sisältää tutkimuksellisia elementtejä erityisesti monialaisen lähdeaineiston keräämisen ja analyysin vaiheissa. Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on Vilkan ja Airaksisen (2003) mukaan usein yhteisön toimintakulttuuria kehittävät tai tukevat ohjeistukset tai itse toiminnan järjestäminen. Sen toteutustapana ja konkreettisenä tuotoksena voivat olla esimerkiksi näyttely, verkkosivusto, multimediaesitys, opas tai teemoitetut toimintahetket. Tämän opinnäytetyön tuotoksena syntyi toiminnallisten työpajojen tuottamaan aineistoon pohjaava, strukturoitu, käsitteellinen kokonaiskuva linkittämään ehkäisevän päihdetyön ja peruskoulun laaja-alaisen osaamisen tavoitteita, sisältöjä ja menetelmiä.

Seuraavassa kuviossa esitetään aineiston keruun ja analyysin prosessisuunnitelma.

Kuvio 1. Opinnäytetyön aineiston keruun ja analyysin prosessisuunnitelma

Tutkimusasetelman peruslähtökohtana oli saada mahdollisimman monitasoisesti esiin luokanopettajien arkitieto ja -kokemus, joihin ehkäisevä päihdetyö perustuu alaluokilla. Lisäksi haluttiin luoda yhteistä ymmärrystä peruskoulun laaja-alaisten taitotavoitteiden ja ehkäisevän päihdetyön peruskäsitteiden välille. Tehdyn työn kuvaamiseksi valittiin narratiivinen ote, koska sen avulla oppilaiden case-tyyppiset tarinat nousivat esiin mahdollisimman kokonaisvaltaisina, sisältäen niin tieto-, taito- kuin tunnetason kokemuksia. Menetelmien valinnassa päädyttiin käyttämään myös visuaalisia ja luovan kirjoittamisen menetelmiä, jotta arkitieto nousisi esiin mahdollisimman monipuolisesti. Näillä perusteilla tiedonkeruun menetelmäksi valikoitui toiminnallinen, kokemuksellinen ja narratiivisia menetelmiä sisältävä käsitetyöpaja.

Työpajan kestoksi suunniteltiin 90 minuuttia, sisältäen yhden viiden minuutin tauon. Työpaja muodostui kolmesta eri tehtäväosioista, joista saatavan aineiston avulla vastattiin opinäytetyön tutkimuskysymyksiin.

Työpajan sisältöä ja menetelmiä työstettiin yhteistyökumppanin, Sosiaalialan osaamiskeskus Verson ehkäisevän työn monitoimijaisessa verkostossa. Sen teemana on kehittää koulussa tehtävää ehkäisevää työtä kevään 2021 aikana ns. Neljän tuulen osa-alueilla, jotka ovat alkoholi, tupakka, huumeet ja pelaaminen (Neljä tuulta 2019). Työpajan sisällön ja menetelmien tarkoituksena oli saada uutta, arkilähtöistä tietoa myös HuuMa-hankkeen käyttöön. Saadun palautteen perusteella työpajaan valikoituivat tutkimuskysymyksistä nousevat sisällöt, menetelmät ja digitaaliset työkalut, jotka esitellään tarkemmin pääluvussa 6. Työpaja järjestettiin terveysturvallisuussyistä Teams-alustalla maaliskuussa ja jatkotyöpaja huhtikuussa 2021.

3 Opinnäytetyön toimeksiantajan esittely

3.1 Sosiaalialan osaamiskeskus Verso

Sosiaalialan osaamiskeskus Verso on yksi Suomen 11 osaamiskeskuksesta, joiden toimintaa ohjaa vuonna 2001 voimaan tullut Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta (1230/2001). Verson strategiassa on neljä perustehtävää: kehittämis- ja tutkimustoiminta, ehkäisevän työn maakunnallinen koordinaatio, hanketyö yhteistyössä alueellisten toimijoiden kanssa sekä sosiaali- ja potilasasiamiespalvelu. (Sosiaalialan osaamiskeskus Verso 2020.)

Verson työkenttään kuuluu koordinoita Päijät-Hämeessä ja itäisellä Uusimaalla sosiaalialan kehittämistä verkostotyön avulla. Näin voidaan vahvistaa ammattilaisten osaamista, edistää vuorovaikutusta heidän välillään sekä innostaa oman työn kehittämiseen. Osaamiskeskuksen yhtenä tehtävänä on laaja-alainen ehkäisevä työ mielenterveys- ja päihdeongelmien, peliriippuvuuden sekä lähisuhdeväkivallan ennaltaehkäisyn alueilla. Tätä työtä edistää seutukoordinaattori, joka tukee kuntia sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoita ehkäisevän työn systeemisessä suunnittelussa, järjestämisessä sekä arvioinnissa. Lisäksi Verso tuottaa ostopalveluna alueen kunnille (Päijät-Häme ja Itä-Uusimaa) lakisääteistä sosiaali- ja potilasasiamiespalvelua. Kehittämishanketyö kuuluu olennaisena osana Verson toimintaan. Se tukee tietopohjaista, verkostomaista ja vaikuttavaa sosiaalialan työtä alueella sekä luo toimivia malleja toteuttamiseen. Parhailaan on käynnissä mm. seuraavia hankkeita:

- HuuMa - Päijät-Häme, huumeeton maakunta
- Yhdessä mielessä – mielenterveysosaamisen lisäämisen hanke
- Henkilökohtaisen budjetoinnin pilottihanke
- Monialaisen lastensuojelun kehittämishanke
- Sosiaalihuollon digipalveluiden kehittäminen.

(Sosiaalialan osaamiskeskus Verso 2020.)

Sosiaalialan osaamiskeskus Versossa työskentelee hanketyöntekijöiden määrästä riippuen noin 15 sosiaalialan ammattilaista. Verson johtajana toimii tällä hetkellä Kirsi Kuusinen-James. Verson tuoreimmassa strategiassa vuoteen 2023 saakka annetaan arvolupaus: *Kehittämisoosaamista, tietoa ja näkökulmia*. Sitä toteutetaan ydintoimintojen kautta, laajan yhteistyöverkoston avulla. (Sosiaalialan osaamiskeskus Verso 2020.)

3.2 HuuMa – Päijät-Häme, huumeeton maakunta -hanke

Sosiaalialan osaamiskeskus Verson hallinnoima ja Terveyden edistämisen määrärahalta toimiva hanke ”HuuMa – Päijät-Häme, huumeeton maakunta” toteutuu 1.1.2019 – 31.10.2021. Siihen osallistuvat kaikki päijäthämäläiset kunnat sekä Myrskylä ja Pukkila. Hankkeen osatoteuttajana toimii LAB-ammattikorkeakoulu, jonka erityistehtävänä on tuoda sosiaali- ja terveysalan sekä palvelumuotoilun asiantuntemusta hankkeeseen palvelumuotoilun, koulutuksen, tiedonhankinnan ja opiskelijatyön kautta. Muita hankkeen yhteistyökumppaneita ovat mm. Koulutuskeskus Salpaus sekä useita alueellisia toimijoita niin kunnallisista ja yksityisistä toimijoista kuin yhdistyskentältä. (HuuMa-hanke 2019.) Hanke toteuttaa osaltaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelmaa vuosille 2015-2025, jossa korostuvat rakenteiden, tiedolla johtamisen sekä alueellisen tasa-arvon tavoitteet (THL 2015).

HuuMa-hankkeen päätavoitteet (HuuMa-hanke 2019):

1. Alan toimijoilla on käytössään systemaattinen tapa etsiä ja tuottaa nuorilähtöistä tietoa ja hyödyntää sitä toiminnassa nuorten hyvinvoinnin edistämässä.
2. Päijät-Hämeessä on käytössä kokeiltuja ja arvioituja toimintamalleja nuorten hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi sekä huumeiden käytön ehkäisemiseksi.
3. Hankkeen toiminta-alueella on käytössä kattava, vaikuttava ja kustannustehokas konsepti hyvinvointia edistävän ja ehkäisevän työn tekemiseen.

Hankkeen aikana kehitetään ja mallinnetaan vaikuttavia tapoja tavoittaa lapset ja nuoret mahdollisimman kattavasti ehkäisevän työn keinoin niin, että päihdeiden kokeilu ja käyttö voisivat vähentyä Päijät-Hämeen kunnissa. Yhtenä esimerkkinä hankkeen kohdennetusta päihdekasvatustyöstä ovat työpaja- ja koulutustapahtumat vuosina 2003-2008 syntyneille nuorille ja heidän vanhemmilleen. Nämä toteutuvat yhdessä yhteistyökumppaneiden kanssa. (HuuMa-hanke 2019.)

Hankkeen teoreettisena taustana ovat lasten ja nuorten hyvinvointia edistävät suojaavat tekijät sekä mielenterveys- ja päihdeongelmille altistavat riskitekijät (Youth Against Drugs 2021). Lisäksi nojataan WHO:n alaisen UNODC-järjestön (United Nations Office on Drugs and Crime) laatimiin, huumeiden käytön ehkäisemisen standardeihin (UNODC 2018). Niissä korostuvat eri kehitysvaiheiden ehkäisevät ja käyttöön puuttuvat toimet, joiden toivotaan tavoittavan koko ikäluokan. Huomiota kiinnitetään lapsi- ja perhetyöhön, koulujen

opetussuunnitelmiin sisältyvään ehkäisevään päihdetyöhön sekä varhaisen puuttumisen toimintakulttuuriin. (UNODC 2021.)

Kyseessä oleva opinnäytetyö liittyy tavoitteiltaan ja toteutukseltaan HUU-Ma-hankkeen arki-, lapsi- ja nuorilähtöisen tiedon tuottamisen jatkumoon. Tavoitteena on luoda yhteistä ymmärrystä siitä, miten ehkäisevä päihdetyö ja peruskoulun opetussuunnitelma voisivat linkittyä käsitteellisesti yhdenmukaisesti koulun arkeen sekä tukea koulun moniammatillista työtä opilaiden ja perheiden hyvinvoinnin edistämiseksi.

4 Ehkäisevä päihdetyö

4.1 Ehkäisevän päihdetyön määrittelyä ja linjauksia

Ehkäisevän päihdetyön käsitteellä tarkoitetaan tässä opinnäytetyössä kaikkea sitä työtä, jonka tavoitteena on ehkäistä päihteiden käytön aloittamista ja vähentää niiden käytön aiheuttamia haittoja niin päihteiden käyttäjille, heidän läheisilleen kuin yhteiskunnallekin. Ehkäisevä päihdetyö on osa hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämistä. Lisäksi työn tavoitteena on lisätä ymmärrystä päihteiden käytöstä ja niihin liittyvistä ilmiöistä sekä edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista päihteisiin liittyvissä asioissa. (THL 2015.) Myös Päihdehuoltolain sisällön ydin on ehkäisevässä työssä sekä kaikkien kunnan toimijoiden yhteistyössä (Päihdehuoltolaki 41/1986, §1 ja §9).

Viimeisin, vuonna 2015 laadittu Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma on entistä käytännönläheisempi asiakirja, jolla varmistetaan, että kaikki toimijat tietävät omat tehtävänsä ja osaavat organisoida laadukasta toimintaa päihdehaittojen vähentämiseksi. Tärkein ehkäisevän päihdetyön toimija on kunta. Kuntalain uudistuksen, sote-uudistuksen ja muiden hallituksen toimien jälkeen kuntien tehtävät ja vastuut eivät ole entisensä. Päihdehaittoja hoidetaan ja ehkäistään sote-palveluissa, mutta jatkossakin ehkäisevä päihdetyö ja sitä laajempi hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kuuluvat kunnan vastuulle, eli mahdollisimman lähelle asukkaiden arkielämää. Kuntien ei tarvitse toimia yksin, sillä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos sekä aluehallintovirastot avustavat niitä esimerkiksi kokoamalla hyviä esimerkkikäytäntöjä ja järjestämällä koulutustilaisuuksia. Ehkäisevässä päihdetyössä on myös järjestötoiminnalla tärkeä rooli. Järjestöjen tehtävä ei ole korvata kunnan toimia, vaan tuoda yhteistyöllä ja asiantuntemuksellaan lisäarvoa kunnan toimintaan. Päihteistä aiheutuvia haittoja ja ongelmia on aiemminkin pyritty ehkäisemään moniammatillisella ja laadukkaalla toiminnalla. Lain tavoitteissa korostuu väestön yhdenvertaisuuden takaaminen, eli ehkäisevän päihdetyön valtakunnallista tasalaatuisuutta korostetaan nyt aiempaa enemmän. Laki nostaa erikseen esiin myös muille kuin päihteiden käyttäjille aiheutuvat haitat sekä niiden ennalta ehkäisemisen tärkeyden. (Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma 2015, 9.)

Kansainvälisissä tutkimuksissa kouluun integroitua ehkäisevää työtä määritellään (Domitrovich, Bradshaw, Greenberg, Poduska & Jalongo 2010, 3) suojaavia tekijöitä (protective factors) vahvistaviksi ja riskitekijöitä (risk factors) ehkäiseviksi toimenpiteiksi, joita tehdään sekä horisontaalisella että vertikaalisella tasolla. Tällä jaottelulla tarkoitetaan sekä yksilön tukemista kaikin mahdollisin keinoin opinpolun eri vaiheissa että kaikkien yhteiskunnan toimijoiden horisontaalista, integroitua yhteistyötä ehkäisevän työn tehostamiseksi. Tällaisesta horisontaalisesta työstä Suomessa voisi olla esimerkkinä Lapsi- ja

perhekeskustoiminta, joka käsittää moniammatillisesti ja toimijoiden yksiköiden rajoja ylittävästi kaikki ne palvelut, jotka voivat tukea lasta ja perhettä riskitekijöitä vähentäen ja suojaavia tekijöitä vahvistaen (THL 2021a).

Linjauksia ehkäisevän päihdetyön näkymistä

Ehkäisevän päihdetyön suuntaviivoja on pohdittu ennakoititutkimuksessa (Warpenius, Holmila, Karlsson & Ranta 2015, 3), jossa nähtiin vuoteen 2025 tähdäten sekä uhkakuvia että mahdollisuuksia. Suurimpana esteenä hyvälle kehitykselle mainitaan käytettävissä olevien resurssien rajallisuus. Ehkäisevän työn moniammatillisuus ja -alaisuus voivat sen sijaan tuoda uusia ratkaisuja sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta. Monitoimijainen ammattilaisten paneeli näki tulevaisuudessa tupakan ja alkoholin käytön vähenevän, kun taas kannabiskokeilujen ja rahapelihaittojen lisääntyvän. Menetelmistä vaikuttavimpana pidettiin lasten ja nuorten lähiympäristöön vaikuttamista sekä oikea-aikaista ja -sisältöistä tiedottamista päihteistä.

Ehkäisevän työn rakenteita ja käytänteitä on kehitetty useissa hankkeissa, joista mainittakoon Päijät-Hämeessä toteutettu Neljä tuulta – Integroiva toimintamalli ehkäisevään työhön v.2017-2019, jossa nähtiin ehkäisevä ja monitoimijainen toimintakulttuuri ratkaisevana tekijänä ihmisten ja sitä kautta yhteisöjen hyvinvoinnin edistämisessä. Vain olemassa oleviin rakenteisiin sisältyvällä ja tiedolla johdetulla toiminnalla voidaan ehkäistä lähisuhdeväkivaltaa, päihteistä ja rahapelaamisesta aiheutuvia haittoja sekä edistää mielenterveyttä. (Neljä tuulta 2019.)

Tehokas haittojen ehkäisy edellyttää sekä kunnissa että koko maakunnan tasolla sosiaali- ja terveys-, sivistys-, nuoriso- ja vapaa-ajantoimen, työpaikkojen sekä valvontaviranomaisten, järjestöjen ja elinkeinotoimijoiden työn yhteensovittamista. Vähimmäisedellytys päihteiden käyttöä, tupakointia ja rahapelaamista koskeville terveyttä edistäville valinnoille on tieto käyttöön liittyvistä riskeistä ja haitoista sekä riskien vähentämisen ja avun saannin mahdollisuuksista. (Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma 2015, 18 – 20.) Tuorein linjaus on luettavissa vuoteen 2030 tähtäävässä Päihde- ja riippuvuusstrategiassa, jonka yhtenä painopisteenä on varmistaa ehkäisevien päihdepalveluiden laatu ja riittävä saatavuus (Kotovirta ym. 2021, 24).

4.2 Suojaavien tekijöiden vahvistaminen

Useissa ehkäisevää mielenterveys- ja päihdetyötä käsittelevissä lähteissä (esim. Mieli ry, YAD, UNODC) nähdään samansuuntaisesti ne tekijät, jotka suojaavat lasta kehityksen eri

vaiheissa. Samoin todetaan psyykkisen resilienssin ja resilienssitaitojen merkitys erilaisista elämän kriisivaiheista ja pettymyksistä selviämässä. Myös Kansallinen mielenterveysstrategia vuosille 2020-2030 tuo esiin sen, kuinka tärkeä elementti psykologinen joustavuus on elämän kriiseissä selviämässä ja mielenterveystaidoissa (Kansallinen mielenterveysstrategia 2020, 18). Resilienssillä tarkoitetaan tässä opinnäytetyössä psyykkistä ominaisuutta, joka on osittain geneettinen, osittain muovautuva taito. Resilientti yksilö palautuu vastoinkäymisistä ja stressitilasta paremmin kuin hän, jonka resilienssitekijät eivät ole kehittyneet. (Mieli ry 2020.) Soili Poijulan (2017) mukaan resilienssi auttaa meitä joustamaan ja orientoitumaan muutoksissa uudelleen. Peruskoulun mahdollisuus suojaavien resilienssitaitojen kehittämisessä osana ehkäisevää työtä on merkittävä. Koko ikäluokalle on näin mahdollista opettaa sekä mielenterveys- että päihdeongelmilta suojaavia taitoja.

On yhä laajemmin ymmärretty, kuinka tärkeitä suojaavia tekijöitä voidaan vahvistaa tasavertaisesti saavutettavalla lasten harrastustoiminnalla, mitä edistämään on meneillään useita valtakunnallisia ja alueellisia hankkeita. Viimeisimpänä on Opetus- ja kulttuuriministeriön kärkihanke ”Suomen malli”, jolla tuetaan yli 200 000 lapsen ja nuoren harrastamista 112 kunnassa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020.)

A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -ohjelmassa (2021) on selvitetty tutkimusten ja kokemusten perusteella niitä suojaavia tekijöitä, jotka auttavat lasta selviämään, vaikka taustatekijät olisivat haasteelliset. Näitä tekijöitä ovat esim. perheen toimivat arkirutiinit, kannustava ja ikätasoisesti huolehtiva ilmapiiri, sisältäen myös sopivan tasoisen kontrollin. Lapsen omia, persoonallisuuteen ja opittuihin sosiaalisiin taitoihin liittyy myös suojaavia piirteitä, joita ovat mm. hyvät kaverisuhteet, ongelmanratkaisukyky, huumorintaju ja älykkyys. Näitä samoja ominaisuuksia ja taitoja voidaan huomata ns. resilienssitaidoissa, joista tärkeimmät ovat Suomen Mielenterveys ry:n mukaan vahvat sosiaaliset taidot, ongelmanratkaisukyky, avunpyytämisen taito, itsesäätelykyky sekä optimismi. Omiin selviytymisen kokemuksiin tukeutuminen antaa toivoa siitä, että tulevistakin haasteista on ulospääsy. (Mieli ry. 2020.) Soili Poijula (2017, 37) vahvistaa edelleen käsitystä siitä, että resilienssitaitoja voidaan systemaattisesti harjoitella niin koulussa kuin kotiympäristössäkin, vaikka osa resilienssistä onkin periytyvää.

Yksikin turvallinen, elämän kipukohdissa auttava ja päihdeettömän elämän mallia antava aikuinen on yksi tärkeimpiä suojaavia tekijöitä (Jennings 2019). Tämä aikuinen voi löytyä myös kodin ulkopuolelta, esimerkiksi koulusta tai harrastusten ohjaajista. Kouluun kiinnittymisen ja sieltä saatavan tieto- ja tunnetaitopohjan on todettu olevan erityisen tärkeitä päihdeiden käytöltä suojaavia tekijöitä. (A-klinikkasäätiö 2021.) Samoja suojaavia elementtejä

on esitetty myös erityisesti nuorten huumeiden käyttöä ehkäisevän Youth Against Drugs -järjestön raportissa (2021).

Peruskoulun alaluokkien arjessa voidaan nähdä useita eri oppiaineita, kohtaamisia ja laaja-alaisia sisältöjä, joiden pedagogisessa toteutuksessa on mahdollista kehittää suojaavia tekijöitä. Lisäksi koulun tarjoamalla harrastustoiminnalla sekä pitkäjänteisellä kodin ja koulun yhteistyöllä on Peltoniemen (2020) mukaan merkittävä asema kasvatuskumppanuuden arvopohjan luomisessa niin, että lapsen koko kasvuympäristö voi tukea edellä käsiteltyjä suojaajatekijöitä ja resilienssiä.

4.3 Riskitekijöiden vähentäminen

Päihteille altistavat riskitekijät ovat usein suojaavien tekijöiden vastakohtia. Näiden lisäksi on havaittu (A-klinikkasäätiö 2021) erityisinä riskitekijöinä lapsen perheessä ilmenevä päihteiden käyttö, mielenterveyden ongelmat, väkivalta tai sen uhka, työttömyys, köyhyys tai muut ylisukupolviset tekijät. Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman (2015) mukaan perheen ja muun lähipiirin kanssa tehtävä yhteistyö on olennainen osa ehkäisevää päihdetyötä. Perhekeskukset ovat tässä jälleen moniammatillinen ja eri toimijoiden muodostama kokonaisuus, jonka avulla voidaan havaita ongelmat ajoissa ja puuttua niihin monipuolisin menetelmin, perheiden monimuotoisuuden huomioiden ja lapsen oikeudet etusijalle asettaen (Pelkonen, Hastrup, Normia-Ahlsten, Halme, Kekkonen, Kiviruusu, Liukko & Lämsä 2020, 61 – 62).

THL:n kehittämispäällikkö, Jaana Markkula (2020) on jaotellut päihteiden käytön riskitekijät kolmeen tasoon: yhteiskunnallisiin, lähiyhteisöllisiin (perhe, suku, koulu, ystäväpiiri) ja yksilöllisiin tekijöihin. Lapsi, jonka lähiyhteisössä on joko piilossa olevaa tai jo havaittua päihteiden väärinkäyttöä on erityisen haavoittuvassa ja riskialttiissa asemassa yhteiskunnassa. Näkemyksen vahvistavat myös Velleman ja Templeton (2018) todetessaan, että päihdeperheiden lapsilla ja nuorilla on merkittävästi kohonnut riski useisiin hyvinvointia uhkaaviin vaikeuksiin, joista mainittakoon mm. varhaiset päihdekokeilut, tunne-elämän ja mielenterveyden ongelmat, varhaiset seksikokeilut, vaikeudet läheisissä ihmissuhteissa, käyttäytymisen pulmat sekä alisuoriutuminen koulupolulla.

Lapsen henkilökohtaisista ominaisuuksista päihteille altistaviksi on todettu heikko itsetunto ja alentunutta impulssikontrollia aiheuttavat neurologiset häiriöt tai vammat, esim. ADHD tai muut autismin kirjon pulmat. Erityisesti hoitamaton tai tunnistamaton ADHD on riskitekijä päihteiden ongelmakäytölle. Joskus jatkuvaa levottomuutta tai jopa pään sisäisiä ääniä yritetään rauhoittaa päihteillä, mikä osoittautuu entistä pahemman kierteen aiheuttajaksi. Siksi

on tärkeää, että lapsilla, joilla on autismin kirjon piirteitä, olisi mahdollisuus varhaiseen tukeen ja ohjaukseen varhaiskasvatuksessa ja koulussa sekä tilaisuus lääketieteelliseen apuun ja tarvittaessa terapiaan. Tutkimuksissa on havaittu merkitseviä yhteyksiä ADHD:n ja päihteiden ongelmakäytön välillä: Lähes joka neljännellä (23 %) päihdehäiriöisellä on ADHD. Jo diagnosoiduista päihdehäiriö on joka seitsemännellä (15 %). ADHD lapsuudessa lisää riskiä aikuisuuden alkoholiongelmaan 1,7-kertaiseksi ja marijuan haitalliseen käyttöön 1,6-kertaiseksi. Myös nikotiiniriippuvuuden riskin on havaittu nousevan kolminkertaiseksi ADHD-lapsilla. (Päihdelinkki 2021.)

4.4 Päihdekasvatus ja varhainen puuttuminen

Mitä varhaisemmassa vaiheessa kiinnitetään huomiota ja tarjotaan apua alkoholin riskikäyttöön, tupakkatuotteiden ja huumausaineiden käyttöön tai peliongelmiin, sitä pienempi on vakavien ongelmien riski ja hoidon tarve (Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma 2015, 22). Yksi ehkäisevän päihdetyön osa-alueista on päihdekasvatus, jonka tavoitteena on jakaa ajantasaista tietoa päihteiden vaikutuksista ihmisen kehitykseen, biologiaan ja yleisesti kokonaisyhyvinvointiin. Tällä pyritään ohjaamaan lapsia ja nuoria kohti tervettä ja päihteetöntä elämäntapaa, sekä pysäyttämään jo mahdollisesti alkaneet päihdekokeilut. (THL 2021b.) Varhaiskasvatuksen ja koulun alkuopetuksen luokilla ehkäisevä työ on pääosin tunne- ja sosiaalisten taitojen harjoittamista, kunnes vähitellen siirrytään kohti kohdenneumpaa päihdekasvatusta (Lainio-Peltola, Jalo, Marjanen, Iho, Kaupinsalo, Marjanen, Lahinen & Rosenqvist 2020, 9).

Lääketieteellisessä aikakauskirja Duodecimissä julkaistussa artikkelissa (Kosola ym. 2018, 865) kysytään aiheellisesti, kuuluvatko päihdekokeilut ns. normaaliin nuoruuteen, vai onko kyseessä aina alkava häiriö. Ehkäisevän päihdetyön näkökulma tuo voimakkaasti esiin myös varhaisen puuttumisen ja mahdollisesti jo syntyneiden haittojen vähentämisen niin lapsen, nuoren, kuin hänen lähiympäristönsäkin osalta. (THL 2015.) Tähän matalan kynnyksen toimintaan on kehitetty vaikuttavaksi todettuja malleja, joista mainittakoon erilaiset mini-interventiotyökalut (Leimio 2020) sekä erityisesti lapsille ja nuorille kehitetty Varpumalli. Varpumallissa korostuu varhaisen tunnistamisen, huolen vyöhykkeistön systemaattisen hyödyntämisen sekä monitoimijaisen yhteistyöverkoston merkitys ehkäisevässä työssä (Lastensuojelun Keskusliitto 2009, 8-11). Tutkitusti vaikuttavaksi varhaisen puuttumisen menetelmäksi on todettu myös Lapset puheeksi -malli, joka on vakiintunut erityisesti varhaiskasvatuksen toimintakulttuuriin (Mieli ry. 2020). Mannerheimin Lastensuojeluliitto (2020) on koonnut ehkäisevää päihdetyötä tekevien ammattilaisten materiaalipankin, jossa hyödynnetään teemallisia videoita mm. aiheista ”Alkoholin kohtuukäyttö” ja ”Alkoholi –

jokaisen oma asia”. Näiden avulla on mahdollisuus osallistaa ja aktivoida lapset ja nuoret omien asenteidensa sekä normiensä reflektointiin ilman mustavalkoista oikein – väärin -keskustelua.

Päihdekasvatuksen menetelmissä on tapahtunut päivittymistä raittiuskasvatuksen sekä pelkkiin kieltoihin perustuvan valistuksen ajoista. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisussa (Soikkeli, Salasuo, Puuronen & Piispa 2011, 11-12) todetaan, että kaikissa ikäluokissa päihdekasvatuksella ja -valistuksella on usein negatiivinen leima. Päihdekasvatus joutuu myös jatkuvasti silmällä mediassa näkyvään kuvaan alkoholin ja muiden päihteiden myönteisiksi kuvatuista vaikutuksista. Julkaisussa esitetään kuitenkin useita vaikuttaviksi havaittuja keinoja, joilla erityisesti lapsia ja nuoria kannattaa lähestyä ehkäisevässä päihdetyössä. Näitä ovat (Soikkeli ym. 2011, 38-39) mm.

- avoimet keskustelut päihdekulttuurista ja sen todellisista vaikuttimista, esim. rahasta
- lasten lähiympäristön asenneilmastoon vaikuttaminen
- kunnan muiden toimijoiden kanssa järjestetyt, elämykselliset toimintamallit
- nuorisolle tärkeiden esimerkkihenkilöiden, ”idoleiden” hyvän esimerkin voima
- harrastustoiminnan piirissä tehdyt yhteissopimukset esim. päihteettömyydestä
- vuorovaikutteisesti kohderyhmän kanssa suunnitellut ja toteutetut elämäntaitomallit ja -ohjelmat
- kestoltaan ja monipuolisuudeltaan riittävän laajat ohjelmat tai kampanjat
- lasten ja nuorten yksilöllisyyden huomioon ottavat ohjelmat.

Luettelossa esitetyistä elämyksellisistä toimintamalleista on esimerkkinä Lahden kaupungin nuorisopalveluiden koordinoima, kaikkia toimialoja yhdistävä vuosittainen Päihdeputki, jossa nuorten omaan havaintomaailmaan ja kokemuksiin perustuen käydään läpi sekä tietoisesti elämysperustainen ohjelma koko 6. luokkien ikäluokan kanssa. Ohjelmassa huomioidaan myös huoltajat ja opettajat erillisillä koulutustilaisuuksilla. (Auvinen 2018.) Avointa keskustelukulttuuria ovat edustaneet päijäthämäläisen HuumMa-hankkeen (2019) järjestämät monitoimijaiset Osaamiskahvilat ja kokemusasiantuntijoiden tapaamiset, joissa on kuulunut myös nuorten oma ääni. Verkostoista voimaa – Selvin päin Satakunnassa -hankkeessa (2020, 19) nousi esiin nuorten omina ajatuksina se, kuinka tärkeänä he pitävät päihdekasvatuksen aloittamista jo alaluokkien aikana. Nuoret arvostavat suoraa mutta tuomitsematonta puhetta, selkeitä rajoja ja osallistuvia, läsnäolevia aikuisia.

5 Peruskoulun alaluokkien toimintaympäristö

5.1 Luokanopettaja, vuorovaikutustyön moniosaaja

Luokanopettaja on peruskoulun alaluokkien moniosaaja, joka vastaa koko koulupäivän ajan oman vastuuluokkansa kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista ja pääosin myös sen opettamisesta. Koulun koosta ja henkilökunnan rakenteesta riippuen luokanopettajan työparina voi toimia laaja-alainen erityisopettaja, tiimipariopettaja, koulunkäynnin avustaja tai aineenlehtori. Lisäksi opetusryhmää voi opettaa lisäksi muita luokanopettajia ns. vaihtotuntien puitteissa. (Opetushallitus 2014a.)

Vastuu yhteisöllisestä oppilashuollosta on jaettu uuden lain mukaan kaikille koulun henkilökunnan jäsenille (Oppilashuoltolaki 1287/2013). Sen vuoksi onkin tavallista, että uuden oppilasryhmän vastaanottamiseen sisältyy perusteellinen ryhmäyttäminen, jossa on usein mukana myös oppilashuoltotyöryhmän jäseniä (Salovaara & Honkonen 2011). Näin voidaan jo varhain puuttua hiljaisiin signaaleihin oppilaiden pahoinvoinnista ja tuen tarpeesta. On usein niin, että ensimmäiseksi huolen lapsen hyvinvoinnista huomaa ja tuo ilmi luokanopettaja. Joka-aamuinen tapaaminen, kodin ja koulun yhteistyöstä huolehtiminen sekä oppimaan oppimisen ja arjen taitojen opettaminen ovat joka hetki läsnä hänen työssään. Luokanopettaja on myös jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja tunnekontaktissa lasten kanssa. Tämä antaa luontevan mahdollisuuden tunne- ja viestintäkasvatukselle ja sitä kautta oppilaiden resilienssitaitojen kehittämiseen kouluarjessa (Jennings 2019, 7). Aikuisen ja lapsen kohtaaminen on tärkeä osa jokaista koulupäivää ja siksi sille voidaan asettaa laatuvaatimus arvostavasta ja aidosta vuorovaikutuksesta, myös sosiaalipedagogisesta näkökulmasta katsottuna (Leimio 2016).

Erilaisissa kartoituksissa on tullut esiin, että opettajien työn kuormittavuuden tunne on viime aikoina lisääntynyt jatkuvien opetusalan muutosten sekä itsensä kehittämisen vaatimusten paineessa (Länsikallio, Kinnunen & Ilves, 2018). Lisäksi viime vuosina vakiintunut oppilaskluusion (erityistä tukea vaativien oppilaiden integroiminen perusopetuksen luokkiin) kulttuuri tuo haasteellisten oppilaiden ohjaamisen keskiöön mm. työrauhan ja yksilöllisten ominaisuuksien huomioimisen ratkaisemisessa. Tiala (2020) tuo kuitenkin työn kuormitukseen toiveikkaan näkemyksen todetessaan, että päivittäisten, pientenkin vuorovaikutuksellisten onnistumisten huomaaminen opettaja-oppilassuhteessa näyttää olevan voimakkaasti koko kouluyhteisön hyvinvointia lisäävä tekijä, joka paitsi tukee erilaisia oppijoita, myös opettajan omaa työhyvinvointia.

Turvallinen ja kaikkien osallisuutta sekä kuulluksi tulemistä tukeva ilmapiiri on edellytys oppimiselle ja tunne-elämän tasapainoiselle kehitykselle (Salovaara & Honkonen 2011, 18).

Perusopetuslain mukaan (Opetushallitus 2014a) tämän takaaminen ja kehittäminen on päävastuullisesti koulun johdon tehtävä. Salovaara ja Honkonen (2011) painottavat, että opettajan työssä on tärkeää luoda oppilasryhmään toimintakulttuuri, joka tukee yksilöiden ja koko ryhmän hyvinvointia ja sietää myös erilaisuutta. Oppimisen oikea-aikaisen ja -tasaisen tuen järjestäminen lapsille on tae kouluun kiinnittymistä ja sitä kautta tärkeä suojaava tekijä.

Kiusaamisen vastaisessa työssä on Suomessa laajasti sitouduttu KiVa-koulu -menetelmään, joka on tutkitusti vaikuttava ja kokonaisvaltaisesti kiusaamisen sekä syrjäytymisen prosessiin puuttuva työtapana. Sen teho perustuu koko kouluyhteisön sitoutumiseen ja osallistamiseen niin ehkäiseviin kuin korjaaviinkin toimenpiteisiin. Huoltajien tietoisuus menetelmän eri vaiheista ja kokonaisprosessista oppitunteineen ja opettajien KiVa-tiimeineen auttaa myös heitä tukemaan yhteistä kasvatustehtävää. (KiVaKoulu 2021.)

Yksi vuorovaikutuksen osa-alueista on tunnetaitojen oppiminen, jonka perusta on omien tunteiden ja koettujen tilanteiden reflektoinnissa (Vilen, Leppämäki & Ekström 2008). Tunnetaito-opetuksen tulisi alkaa jo varhaiskasvatuksesta ja jatkua läpi koulupolun. Työelämän ja koulumaailman muutos on haastanut Väänäsen (2018) mukaan kuitenkin myös opettajat, joilta odotetaan aiemman kansansivistystyön lisäksi monipuolisia tunnevalmentajan taitoja. Tunnetaitojen osaaminen on vaihtelevaa johtuen oppilaskohtaisesti tausta- ja ympäristökijöistä, mutta niitä voi harjoittaa strukturoidusti ja ohjatusti koulussa esim. Tunteesta tunteeseen -oppimateriaalin avulla. (Opetushallitus 2021.) Tunne- ja vuorovaikutustaitoja käsitteleviin täydennyskoulutuksiin osallistuminen sekä erilaiset kirjalliset oppaat ovat tulleet tarpeeseen ja muuttaneet kouluarjen käytänteitä niin erilaisten oppijoiden kuin henkilökunnan eduksi (Lahtinen & Rantanen 2019, 6).

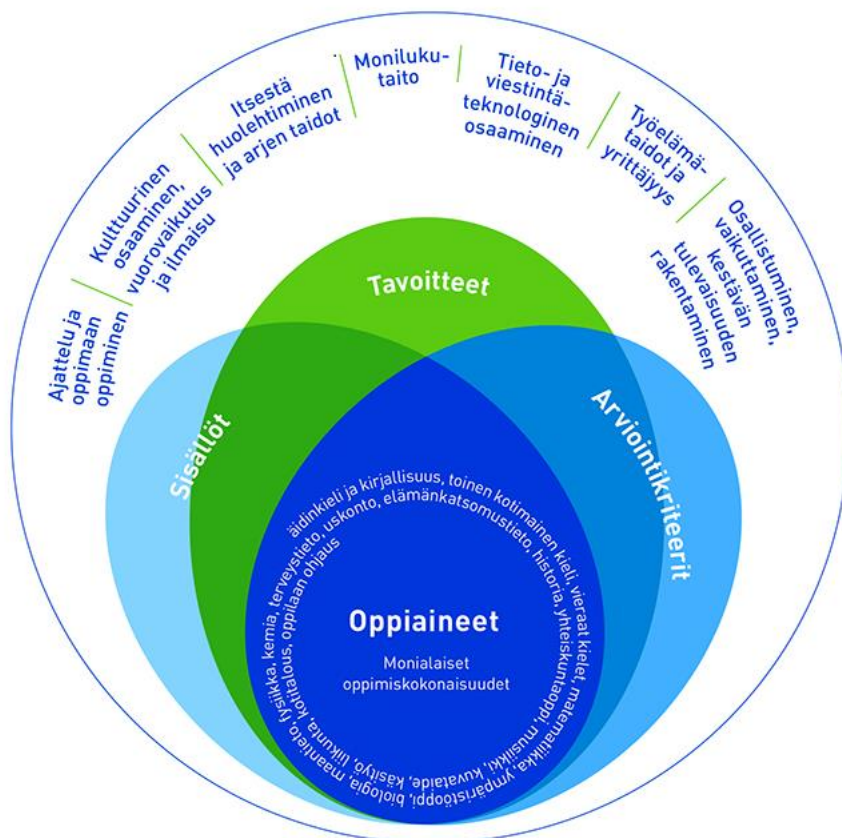
Kunnan virkamiehenä luokanopettajan perustyön velvollisuuksiin kuuluu myös yhteistyö muiden alueellisten toimijoiden kanssa niin lastensuojelun kuin sosiaali-, päihde- ja nuorisopalveluiden erityisosaamista hyödyntäen. Näin voidaan saada paras vaikuttavuus lasten ja perheiden kokonaishyvinvoinnin edistämiseksi, mikä onkin yksi kunnan tärkeimmistä tehtävistä. (Lastensuojelun Keskusliiton kuntapoliittinen tavoiteohjelma 2021, 2.)

5.2 Peruskoulun laaja-alaisen osaamisen tavoitteet

Laaja-alaisella osaamisella tarkoitetaan Opetushallituksen (2014a) mukaan kokonaisuutta, jonka muodostavat tiedot, taidot, arvot, asenteet ja tahtotila. Lisäksi osaaminen tarkoittaa käytännöllistä kykyä käyttää näitä tietoja ja taitoja tilanteen edellyttämällä tavalla. Laaja-alaisen osaamisen tarve on noussut esiin ympäröivän maailman muuttuessa. Ihmisenä kasvaminen siihen liittyvine osa-alueineen edellyttävät myös eri tiedon- ja taidonalat ylittävää

ja monialaisesti yhdistävää osaamista. (Opetushallitus 2016.) Laaja-alaisten taitojen kehittymiseen vaikuttavat oppilaille annettava palaute, jota annetaan koko peruskoulun ajan. Lisäksi oppilaat oppivat näiden taitojen itsearviointiin alkuopetusvaiheesta alkaen. Kehittymistä tukevat myös oppijan ja ympäristön vuorovaikutus sekä valitut opetusmenetelmät. Oppimisen ohjaus ja tuki ovat myös tärkeitä elementtejä, erityisesti asenteiden, motivaation ja tahtotilan kehittymiselle. Laaja-alaisen osaamisen tavoitteiston päätehtävänä on auttaa tukemaan lapsen ikäkauden mukaista kehitystä kohti ihmisenä kasvamista sekä osallistuvan ja kestäväen elämäntavan osaamista. Niiden avulla on mahdollista rohkaista oppilaita tunnistamaan arvostavasti oma erityislaatunsa vahvuuksineen ja kehitysmahdollisuuksiineen. (Opetushallitus 2014a.)

Laaja-alaisen osaamisen taitojen osa-alueet esitetään seuraavassa kuviossa yhteydessä oppiainekohtaisiin tavoitteisiin, sisältöihin sekä arviointikriteereihin.

Kuvio 2. Peruskoulun laaja-alaisen osaamisen osa-alueet (Opetushallitus 2014a)

Laaja-alaisen osaamisen osa-alueita on seitsemän:

1. ajattelu ja oppimaan oppiminen
2. kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu

3. itsestä huolehtiminen ja arjen taidot
4. monilukutaito
5. tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen
6. työelämätaidot ja yrittäjyys
7. osallistuminen, vaikuttaminen, kestävän tulevaisuuden rakentaminen.

Nämä taitojen osa-alueet tulevat näkyviksi vuosiluokittain etenevästi, jokaisessa oppiaineessa. Lisäksi niiden välistä vuoropuhelua ja käsitteellistä yhteyttä harjoitellaan monialaisissa oppiainekokonaisuuksissa, joiden teema määritellään pääosin kuntakohtaisesti. (Opetushallitus 2014a; Lahden kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma 2020.)

Laaja-alaisen osaamisen sisällöistä

Ajattelun ja oppimaan oppimisen taidot ovat olennaisen tärkeässä osassa oikean tiedon etsimisen ja sen analysoinnin taidoissa. Lisäksi oman oppimisen ohjaaminen ja sen erityispiirteiden tiedostaminen auttavat kouluun kiinnittymisessä ja sitä kautta myönteisen ”kouluminän” kasvussa. Koulun on lisäksi taattava riittävä tuki niille oppilaille, joiden oppimaan oppimisen taidot eivät ole riittävällä tasolla yleisopetuksen ryhmässä. Tässä on tavoitteena tasata myös ikäluokassa ilmeneviä taitoeroja varhaisen puuttumisen menetelmin. Opettajien on mahdollista rohkaista oppilaita luottamaan itseensä ja omiin näkemyksiinsä, olemalla kuitenkin samalla avoimia uusille näkökulmille ja ratkaisuille. Tärkeä tulevan elämän taito on myös oppia olemaan uuden, joskus jopa ristiriitaisen ja epäselvän tiedon äärellä ja hakemaan omille valinnoille perusteluita. (Opetushallitus 2014a.)

Kulttuurisen osaamisen, vuorovaikutuksen ja ilmaisun tavoitteiden ytimeen kuuluvat esim. taito kuunnella, tunnistaa ja ymmärtää eri näkemyksiä sekä kyky reflektoida omia arvoja ja asenteita. Tämä tavoite nostaa esiin sen, kuinka tärkeä merkitys vuorovaikutustaidoilla on identiteetille, toimintakyvylle ja hyvinvoinnille. Sosiaalisia taitoja harjoitellaan myös kulttuurisesti vaihtelevissa tilanteissa ja erilaiset kulttuurit hyväksyvästi ymmärtäen. Oppilaille luodaan myös mahdollisuuksia oppia nauttimaan kulttuurielämyksistä ja luomaan niitä myös itse. (Opetushallitus 2014a.)

Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot sisältävät kaikki ne sisällöt ja toiminnot, jotka tukevat lapsen kehitystä kohti tervettä aikuisuutta. Työtä tehdään vaikuttavimmin moniammatillisesti ja kasvatuskumppanuudessa huoltajien kanssa. Lisäksi koulun tehtävänä on tasata ylisukupolvista hyvinvoinnin vajetta ja lisätä tasa-arvoisuutta kotitaustasta riippumatta. Kulttuurisen osaamisen ja vuorovaikutuksen osa-alueella voidaan opettaa mm. sitä, miten omilla vuorovaikutustaidoillaan voi vaikuttaa ryhmään kuulumisen, kuulluksi ja

ymmärretyksi tulemisen sekä monikulttuurisuuden ilmapiirin vahvistumiseen koulussa. Osallisuuden kokeminen, osallistuminen sekä omaan ja sitä kautta myös koko yhteiskunnan elämään vaikuttaminen ovat opeteltavia taitoja, mm. kouludemokratian ja osallisuutta korostavan luokkayhteisön toiminnan kautta. Näin voidaan opettaa lapset jo varhain siihen, että jokainen yhteisön jäsen on tärkeä ja vaikutusvaltainen jäsen. Samalla ehkäistään myös syrjäytymistä varhaisessa vaiheessa. (Opetushallitus 2014a.)

Monilukutaidon osa-alueella harjoitellaan erilaisten tekstien ja viestien tunnistamista, arvioimista ja tuottamista, jotta niiden avulla voidaan rakentaa kriittisesti ja tietoperustaisesti omaa maailmankuvaa sekä identiteettiä. Monilukutaito tukee kriittisen ajattelun ja oppimisen taitojen kehittymistä. Eri tieto- ja viestintäteknologisten työkalujen ja ohjelmien käyttämisen taito on jo nyt osa jokapäiväistä elämää. Tällä osa-alueella vahvistetaan lapsen taitoa valita kuhunkin tilanteeseen sopiva viestintäväline sekä käyttää sitä tarkoituksenmukaisesti ja kriittisesti. Näin opetetaan myös välttämään liika- ja haittakäytöstä aiheutuvia ongelmia. (Opetushallitus 2014a.)

Vastuulliseen ja hyvinvoivaan aikuisuuteen tähtääviä osaamisen alueita ovat Opetushallituksen (2014a) mukaan erityisesti yrittäjyyden ja työelämätaitojen opettelu sekä osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen. Molemmissa opetellaan kanavia ja välineitä niin arkipäivän kuin koko yhteiskunnan vastuulliseen rakentamiseen. Tämä tapahtuu jokapäiväisen osallisuuden, osallistumisen sekä demokraattisen yhteiskunnan mekanismien opetteluun kautta. Lisäksi jo koulussa opetellaan yritteliästä, järjestelmällistä ja pitkäjänteistä työskentelyä sekä itsenäisesti että yhteistyössä muiden kanssa. Näin toimien lapsilla on mahdollisuus oppia myös sääntöjen, sopimusten ja luottamuksen merkitys vastuullisessa elämäntavassa sekä tunnistaa omat vaikutusmahdollisuutensa hyvän elämän rakentamiseen.

5.3 Moniammatillinen oppilashuolto

Lasten kehitysympäristön ja koulun muuttuessa oppilashuollosta on tullut yhä tärkeämpi osa koulun perustoimintaa, osaksi koulun kasvatus- ja opetustehtävää ja toimintakulttuuria. Kaiken oppilashuoltotyön perustana on lapsen etu. (Opetushallitus 2014b.) Oppilashuollolla tarkoitetaan jokaiselle lapselle lakisääteisesti kuuluvaa tukea hyvään oppimiseen, hyvään psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä kokonaisvaltaisen sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen. Sitä toteutetaan ensisijaisesti ennaltaehkäisevänä toimintana. Koko kouluyhteisö osallistuu yhteisöllisen oppilashuollon toteuttamiseen. Lisäksi jokaiselle oppilaalle taataan mahdollisuus yksilökohtaiseen oppilashuoltoon. (Oppilashuoltolaki 1287/2013.)

Oppilashuoltotyön arvopohjana ovat lapsilähtöisyys, luottamuksellisuus, kunnioitus oppilasta ja hänen huoltajiaan kohtaan sekä osallisuuden tukeminen. Oppilashuolto, aivan kuten muukin ehkäisevä työ kuuluu jokaiselle henkilökunnan jäsenelle. Moniammatillisuus ja -toimijuus tuovat

kouluun myös psykologi- ja kuraattoripalvelut sekä kouluterveydenhuollon palvelut. Palvelut pyritään pitämään helposti saavutettavina, matalan kynnyksen palveluina. Palvelut on järjestettävä lain osoittamissa määrärajoissa, joissa edellytetään kontaktointia kiireettömissä tapauksissa seitsemän vuorokauden kuluessa ja kiireellisissä 1 - 2 vuorokauden päästä ensimmäisestä huolen ilmaisusta. (Opetushallitus 2014b.) Yhtenä moniammatillisen ryhmän jäsenenä toimii koulukuraattori, jonka erityisenä tehtävänä on toimia linkkinä sosiaalityön ja koulumaailman välillä, lapsen ja perheen edun nimissä. Yhteisöllinen oppilashuolto sekä koulu yhteisön kokonaisvaltainen hyvinvointi kuuluvat myös koulukuraattorin työnkuvaan. Useimmiten koulukuraattori on koulutukseltaan sosionomi (AMK), sosiaalityöntekijä tai moniammatillista koulutustaustaa edustava työntekijä, jolla on velvollisuus noudattaa sosiaali- ja oppilashuoltolakien sekä koululain säädöksiä. (Talentia 2018.)

Opetushallituksen (2014b) mukaan opetuksen järjestäjän osoittama, koulukohtainen oppilashuoltoryhmä vastaa koulun oppilashuollon suunnittelusta, kehittämisestä, toteuttamisesta ja arvioinnista yhteistyössä koko henkilökunnan kanssa. Oppilashuoltotyöryhmän työmenetelmiä ovat mm.

- asiantuntijoiden kuuleminen
- yhteisön hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistäminen
- yhteisöllisen oppilashuollon kehittäminen
- yksilöllisen oppilashuollon toteuttaminen yhteistyössä huoltajan ja opettajan kanssa
- palveluohjaus, hoitoonohjaus, yhteistyötahojen (esim. perheneuvola) kontaktointi.

Monialaisen ryhmän koolle kutsuminen tapahtuu harkinnanvaraisesti ja tapauskohtaisesti, kuitenkin aina huoltajan suostumuksella. Ryhmä nimeää keskuudestaan vastuuhenkilön. Kaikki tapaamiset dokumentoidaan ja jokainen läsnäolija allekirjoittaa siitä tehdyn muistion osallisuuden varmistamiseksi. Ryhmän kokouksessa sovitaan aina jatkotoimet ja seuranta sekä roolitukset. Jo alaluokilla on tärkeää, että oppilaan ja hänen huoltajansa kuuleminen tapahtuu mahdollisimman objektiivisesti ja osoittelematta. Näin edetään asiassa aina kasvatuskumppanuutta ja lapsen etua vahvistaen. (Opetushallitus 2014b.) Tätä samaa lapsen oikeuksien ensisijaisuutta kaikissa häntä koskevissa päätöksissä alleviivaa myös voimassa oleva Sosiaalihuoltolaki (1301/2014, §5), jonka mukaan tavoitteena on aina taata lapsen turvallinen kasvu ja kehitys sekä riittävä, ikätasoinen huolenpito.

5.4 Koulujen ehkäisevän päihdetyön suunnitelmista

Viimeisimmän TEA-viisarin (2019) mukaan peruskoulujen hyvinvointia, terveyttä ja yhteisöllistä toimintakulttuuria edistävä toiminta on kehittynyt parempaan suuntaan. Oppilaiden osallisuus ja oppilashuollon palvelut ovat vakiintuneet osaksi koulujen arkea. Kouluyhteisöjen hyvinvointia ja turvallisuutta arvioidaan sekä kehitetään strukturoidummin kuin aiemmin. Liikunnallisuus osana arkea on löytänyt kouluihin monin eri tavoin. Samoin ohjattu kerho- ja harrastustoiminta nähdään oppilaiden kokonaishyvinvoinnin ja sosioekonomisen tasa-arvon edistämisen välineenä (Harrastamisen Suomen malli 2020). Kehittämiskohteina havaittiin erityisesti huoltajien osallistaminen koulun toimintaan - suunnittelusta aina toteutukseen ja arviointiin saakka (TEA-viisari 2019).

Koulun ehkäisevän päihdetyön suunnitelmalla tarkoitetaan THL:n (2021b) mukaan koulun työntekijöiden, oppilaiden ja huoltajien yhteistä sopimusta siitä, miten koulussa edistetään terveysmyönteistä ilmapiiriä, ehkäistään päihteiden kysyntää ja tarjontaa sekä päihteistä aiheutuvia haittoja. Työtä raamittavat lainsäädäntö, terveystiedon opetussuunnitelma sekä laaja-alaiset opetussuunnitelman tavoitteet. Ehkäisevän päihdetyön suunnitelma on osa koulun oppilashuoltosuunnitelmaa.

On perusteltua arvioida koulujen ehkäisevän päihdetyön suunnitelmia myös Puustisen (2019) Vaikuttavuuden kolmen korin näkökulmasta (kuva 1.), jossa käytettäviä menetelmiä jaotellaan tutkimuksellisesti tehokkaiksi todettuihin, käytännössä laajasti ymmärretysti toimiviin sekä kolmannella tasolla erilaisten pilottien ja kokeilujen luokkiin.

Vaikuttavuuden kolme kori

Kuvio 3. Vaikuttavuuden kolme kori (Puustinen 2019)

Lasten ja nuorten ehkäisevässä työssä olisi tärkeää tukeutua mahdollisuuksien mukaan tutkitusti ja mitattavasti vaikuttaviksi todettuihin menetelmiin. Näitä maassamme ovat ainakin peruskoulujen alaluokkien toimintaympäristössä käytössä olevat yhteisöllinen KiVa-Koulu -ohjelma (KivaKoulu 2021), Lapset puheeksi -ohjelma puheeksioton tueksi (Mieli ry. 2020) sekä Lions Quest -ohjelma (Lions Quest 2021), jonka juuret ovat huumeiden ja väkivallan vastaisessa työssä sekä terveen itsetunnon tukemisessa.

Helsingin kaupunki on koonnut koulujen ehkäisevän työn Klaari Helsinki -raporttiin (2014), jonka mukaan ehkäisevä päihdetyö koulussa koostuu

- terveen kasvun ja kehityksen tukemisesta
- terveen ja turvallisen oppimisympäristön edistämisestä
- päihdekasvatuksesta, koulun päihteiden ehkäisyä koskevasta suunnitelmasta
- hyvästä yhteistyöstä kotien kanssa
- opetuksen tuesta, joka auttaa pysymään koulussa ja pärjäämään siellä
- oppilashuollon moniammatillisesta yhteistyöstä, kouluterveydenhuollon tuesta ja terveystarkastuksista
- yhteistyöstä muiden paikallisen ehkäisevän päihdetyön verkostoon toimijoiden kanssa
- vapaa-ajan toiminnasta.
- yhteistyöstä päihdepalvelujen kanssa.

Nämä toimet ovat Helsingissä paitsi koulujen ja muiden kunnan toimijoiden yhteisvastuulla, myös ns. Klaari-koordinaattorin tukemana muuttuneet osaksi koulujen ja koko kaupungin toimintakulttuuria (Klaari Helsinki 2014).

Koulun ehkäisevä päihdetyö voidaan jakaa (Pietarsaaren peruskoulun päihdetoimintasuunnitelma 2019; Espoon kaupunki 2011; Verkostoista voimaa 2020) kolmeen osa-alueeseen: yleinen ehkäisevä työ (suojaavien tekijöiden vahvistaminen osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä), riskiehkäisy (kohdentuu erityisen riskin ryhmiin ja yksilöihin) sekä korjaava päihdetyö, jossa tehdään kohdennettua hoito- ja tukityötä yhteistyössä kunnan päihdetyön ammattilaisten kanssa. On erityisen tärkeää, että koulun koko henkilökunta ja huoltajat ovat osallisina suunnitelmien tekemiseen niin, että ne voivat tulla osaksi arkipäivää ja sen vaikuttamisen mahdollisuuksia (THL 2020). Samansuuntaiseen toimenpide-ehdotukseen päädytään viimeisimmässä Opiskeluhuollon seurantaraportissa (Hietanen-Peltola, Vaara, Jahnukainen & Laitinen 2021, 99), joka korostaa monialaisen yhteistyön voimaa niin suunnittelun kuin toimeenpanon tasoilla.

6 Toiminnallisen työpajan toteutus ja tulokset

6.1 Työpajan toteutus

Toiminnallinen käsitetyöpaja järjestettiin kahdessa osassa Lahden kaupungissa siten, että tutkimusluvan edellyttämällä tavalla lähestyttiin luokanopettajia saatekirjeellä, henkilökohtaiseen kiinnostukseen ja vapaaehtoisuuteen vedoten. Tuloksena oli viisi ilmoittautunutta luokanopettajaa, joilla kaikilla oli pitkä työkokemus alalta (vaihteluväli 19 – 34 työvuotta, keskiarvo 27,6 vuotta). Osallistujat tulivat kolmesta eri koulusta, ja heidän valvontaluokansa vaihtelivat 3. – 6. vuosiluokkien välillä. Useimpien toimenkuvaan kuului kuitenkin myös muiden oppilasryhmien opettaminen sekä joidenkin erikoistumisaineiden painottunut osuus opetustunneissa. Näistä erityisesti mainittakoon liikunta, käsityö ja musiikki. Alkuperäinen suunnitelma yhdestä, 6 - 10 luokanopettajaa käsittävästä työryhmästä muuttui prosessin edetessä jonkin verran. Työpajan kokemusten ja palautteen perusteella osa luokanopettajista (3) toivoi jatkotyöpajaa, joka järjestettiinkin noin kolmen viikon päästä ensimmäisestä. Kerätyn palautteen mukaan viiden opettajan työryhmä koettiin erittäin sopivan kokoisena osallistuvan vuorovaikutuksen ja tehtävien rauhallisen työstämisen kannalta. Tätä korosti lisäksi se, että terveysturvallisuuden varmistamiseksi päädyttiin Teams-tapaamiseen, jossa suurten ryhmien vuorovaikutteisuus on astetta lähitapaamista haasteellisempaa. Varsinaisen käsitetyöpajan kokonaiskesto oli taukoineen 95 minuuttia.

Jatkotyöpajan mahdollisuus aukeni varsinaiseen työpajaan osallistuneiden luokanopettajien omasta ehdotuksesta. Sen sisällöksi muodostui kerätyn aineiston analyysin prosessiarviointi ja ensimmäisestä kohtaamisesta syntyneiden jatkoajatusten kuuleminen. Työpaja oli kestoltaan 60 minuuttia ja sen sisältö oli vahvasti ensimmäisen tapaamisen aineistoa refleктоiva. Reflektion pohjana oli raakaversio aineiston sisällön esittämisestä ja analyysistä sekä käsitteiden luokittelusta. Osallistujilla oli mahdollisuus kommentoida näkemäänsä ja vielä vaikuttaa aidosti siihen, että heidän näkemyksensä oli tullut ymmärretyksi oikein. Lisäksi oli tilaisuus kertoa ensimmäisen työpajan herättämistä ajatuksista liittyen ehkäisevään päihdetyöhön luokanopettajan työn näkökulmasta. Näistä molemmista työpajoista saatua aineistoa avataan ja analysoidaan luvussa 6.2.

Työpajan sisältövaiheet ja menetelmät

Seuraavassa kuviossa näkyvät ensimmäisen, varsinaisen käsitetyöpajan toteutuksen kolme osa-aluetta: A. sisältövaihe

B. annettu tehtävä tai kysymys

C. menetelmä tai väline.

	A. Virittäytyminen	B. Mistä tulet ja missä tunnelmissa? C. Mentimeter – sanapilvi => purku
	A. Käsitteenmäärittelyä	B. Mitä tarkoittaa ehkäisevä päihdetyö? C. Keskustelu, pohjana THL:n määritelmä
	A. Arkilähtöinen tieto esiin	B. Koulupäivän polulla – lapsen rinnalla C. Padlet-työskentely (janamalli) => purku
	A. Laaja-alainen osaaminen ja luokanopettajan työ	B. Miten näkyvät arkityössä ja mikä linkittyy vahvimmin ehkäisevään päihdetyöhön? C. Keskustelu ja painotetut valinnat sijalukuja käyttäen
	A. Case-työskentely	B. ”Menestystarinan muistelu”, onnistunut ohjaustilanne/case C. Mielikuvaharjoitus ja narratiivinen jakaminen
	A. Yhteenveto ja palaute	B. Annettujen lauseiden jatkaminen. C. Luovaa kirjoittamista chat-kenttään

Kuvio 4. Toiminnallisen käsityöpajan sisältövaiheet, kysymykset ja menetelmät

Ensimmäisessä sisältövaiheessa haluttiin tuoda virittäytymisen ja tutustumisen elementti kohtaamiseen, jossa oli tarkoitus paitsi jäsentää ja jakaa arkitietoa ja kokemusta, myös päästä vertaiselämykselliseen ilmapiiriin osittain toisilleen vieraiden osallistujien kesken. Visuaalisena välineenä virittäytymiseen käytettiin Mentimeter-työkalun sanapilveä, johon pyydettiin yhdellä-kahdella sanalla kuvaamaan omaa tunnetilaa. Sanapilvi purettiin keskustelemalla ja samalla osallistujat esittelivät itsensä ja tuoreet tunnelmat juuri päättyneestä koulupäivästä. Tästä edettiin työpajan teeman tarkemman sisällön ja kulun esittelyyn.

Työpajan käsitteenmäärittelyn viitekehyksenä oli tässä opinnäytetyössä käytetty THL:n määritelmä ehkäisevästä päihdetyöstä. Työpajan osallistujat kertoivat ensin oman käsityksensä siitä, mikä käsitteen ydinsisältö on. Sen jälkeen vertailtiin avauksia toisiinsa sekä annettuun määritelmään, joka oli osallistujien nähtävillä dianäkymässä. Huomio kiinnittyi erityisesti siihen, että paikalla olleet luokanopettajat tulkitsivat käsitettä pääosin käytännön esimerkkien sekä pedagogisten toteutusvaihtoehtojen kautta. Näin käsitteestä avautui suora ajatusväylä kohti menetelmiä ja arkityöhön liittyviä tilanteita oppilaitten ja heidän huoltajiensa kanssa.

Kolmannen sisältövaiheen päätavoite oli päästä koulupäivän polulle ja lapsen rinnalle kirjaamalla Padlet-janalle niitä arkityössä ilmeneviä tilanteita, joissa ehkäisevä päihdetyö voi

näkyä esim. kohtaamisissa, opetustilanteissa tai kodin ja koulun yhteistyössä. Tämä toteutui kaksivaiheisesti niin, että ensin annettiin noin kymmenen minuuttia aikaa kirjata rauhassa omia näkemyksiä Padlet-alustalle. Yhdellä osallistujista oli verkkoyhteydestä johtuneita ongelmia, joiden seurauksena hänelle ei ollut mahdollista kirjata ajatuksiaan Padlet-seinälle. Työpajan vetäjä toimi hänelle tästä syystä kirjurina. Tehtävän purkuvaiheessa tarkistettiin, vastasivatko kirjaukset osallistujan näkemyksiä täsmällisesti. Digitaalisen työkalun etuna oli se, että muiden osallistujien kommentit päivittyivät kaikille nähtäviksi ja sitä kautta uusia jatkoajatuksia herättäviksi. Jälkimmäisessä vaiheessa käytiin läpi kaikkien Padlet-merkinnät yhdessä keskustellen ja avauksia tarkentaen. Saatu aineisto yhdistettiin jälkikäteen tuloksissa esiteltäväksi kokonaiskuvaksi (luku 6.2.) ja käsitteelliseksi koosteeksi siitä, miten luokanopettajat linkittivät arkikokemukseen perustuen ehkäisevän päihdetyön määrittelyn, sisällöt ja menetelmät. Osa aineistosta on nähtävissä myös liitteessä 2, jossa Padlet-seinälle kertyneet ajatukset ovat lähes alkuperäisissä esitysmuodoissaan. Näkemysten tunnistettavuus työpajan osallistujiin ja heidän oppilaisiinsa on häivytetty tuloksissa yleisyyksin ja luokitteluin.

Lyhyen tauon jälkeen jatkettiin työpajan toiseen pääkohtaan, jossa ensin palautettiin mieleen Opetushallituksen vuonna 2014 julkaisemat ja vuonna 2016 kattavammin käytänteisiin sovelletut laaja-alaisen osaamisen taitoalueet (kuva ja tarkempi esittely luvussa 5.2.). Osallistujia pyydettiin kuvaamaan niiden asemaa ja merkitystä nykyisessä koulutyössä. Tämän jälkeen avattiin keskustellen sitä, miten ne näkyvät työn suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Osallistajat listasivat taitoalueet tärkeysjärjestykseen perustuen siihen, kuinka läheisesti ne linkittyvät heidän näkökulmastaan ehkäisevään päihdetyöhön. He saivat valita haluamansa määrän tavoitteita, joten oli mahdollista jättää joitain niistä kokonaan tärkeysjärjestyksen ulkopuolelle. Tavoitealueet voitiin näin järjestää sijalukujärjestykseen, joka esitetään luvussa 6.2. Järjestys purettiin myös vuorovaikutteisen keskustelun avulla niin, että saatiin käsitys esitetyn järjestyksen perusteluista ja voitiin verrata niitä keskenään.

Case-työskentelyvaiheessa käytettiin menetelmänä elämyksellistä ja narratiivista ”menestystarinan muistelua”, jonka teemana oli osallistujien työuran varrelta nouseva tarina onnistuneesta ohjaustilanteesta ja tai vuorovaikutusprosessista ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta. Osallistajat olivat saaneet tämän teeman jo ennakkoon, jotta heidän oli mahdollista valita mieleen nousevista tapauksista juuri tähän sopivin. Työpajan vetäjä ohjasi osallistajat ensin sulkemaan silmänsä ja palauttamaan mieleensä oppilaan, jonka tilanteessa he olivat kokeneet huolta. Sen jälkeen opettaja oli toiminut ohjauksellisesti, moniammatillisesti tai opetuksellisesti niin, että tapahtui myönteinen käänne joko nopeammin tai hitaammin havaittavasti. Työpajan jäsenet saivat sen jälkeen vuorollaan kertoa tarinansa keskeytyksettä muille. Tehtävän aikana kysyttiin tarkennuksia nimenomaan sen suhteen, kuinka pienestä

tai suuresta menestyksestä voi kertoa. Työpajassa päädyttiin siihen, että kertoja saa olla tämän ratkaisija ja että jokaisesta tarinasta iloitaan. Kerronta lähti liikkeelle sujuvasti, mikä johtui osallistujien mielestä siitä, että tehtävän perusidea oli jo ennakkoon tiedossa. Työpajan tarinat sisällytettiin osaksi kokonaisnäkemystä siitä, mitä ehkäisevä päihdetyö on alakoulun toimintaympäristössä. Tämän lisäksi ne koottiin ”Vaikuttavan työn kiitostauluksi” (liite 1.), joka kokoaa luokanopettajien kertomien tarinoiden ydinsisällön kiitoslauseiksi, joiden sisältö on koottu oppilailta tulleista kirjallisista ja suullisista palautteista sekä kohtaamisista kouluvuosien aikana tai niiden jälkeen.

Lopuksi pyydettiin osallistujia jatkamaan viittä lausetta Teams-alustan chat-kenttään mahdollisimman intuitiivisesti, ilman pidempää harkintaa. Lauseet sisälsivät yhteenvetoa ehkäisevän päihdetyön merkityksestä, yhteistyökumppaneista sekä visuaalisesta kuvasta, joka voisi olla kehyksenä työpajan tulosten avaamiselle. Osallistujien ehdotukset päättyivät olennaiseksi osaksi tulosten esittämistä, mikä on näkyvässä luvussa 6.2. Lisäksi pyydettiin antamaan palautetta siitä, mikä työpajassa oli toimivaa ja mitä voisi kehittää edelleen. Palautteen mukaan työpaja oli vuorovaikutteinen, hyvin suunniteltu ja sisälsi monipuolisia työtapoja. Lisäksi pidettiin tärkeänä sitä, että jokaisella osallistujalla oli selkeästi oma, rauhallinen vuoro kertoa näkemyksensä. Työpajan tunnelma koettiin kollegiaalisen ymmärtävänä ja lämpimänä. Teams-alustalla käytetyt digitaaliset työkalut toimivat pääosin suunnitellusti, mutta muuttuneista olosuhteistaan johtuen älypuhelimella työpajaan osallistunut luokanopettaja ei saanut kaikkia näkymiä aukeamaan. Yhden osallistujan mielestä työpaja olisi voinut olla pidempikin, koska kiinnostavia keskusteluja olisi tehnyt mieli jatkaa. Tähän vastattiin vapaaehtoisella jatkotyöpajalla, jossa ensimmäisestä työpajasta nousseita asioita prosessoitiin edelleen. Kooste palautteesta osallistujien sanoin liitteessä 3.

6.2 Työpajasta saadut tulokset ja niiden tulkinta

6.2.1 Ehkäisevä päihdetyö peruskoulun luokanopettajan silmin

Työpajaan osallistuneet luokanopettajat määrittivät työpajan aluksi ehkäisevän päihdetyön vapaasti keskustellen, ilman ennalta annettuja määritelmiä. Esiin tulleita näkemyksiä käsiteltiin vertaillen ja syventäen, seuraavaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2015) määritelmään peilaten:

Ehkäisevä päihdetyö on osa hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämistä. Sen tavoitteena on ehkäistä päihteiden käytön aloittamista ja vähentää päihteiden käytön aiheuttamia haittoja niin päihteiden käyttäjille, heidän läheisilleen kuin

yhteiskunnallekin. Työn tavoitteena on myös lisätä ymmärrystä päihteiden käytöstä ja niihin liittyvistä ilmiöistä sekä edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista päihteisiin liittyvissä asioissa.

Työpajan osallistujat näkivät kiinteän yhteyden käsitteen määrittelyn ja käytännön ehkäisevän päihdetyön välillä. Käsitettä avaavien keskustelujen ja arjen esimerkkien perusteella vastaus opinnäytetyön ensimmäiseen tutkimuskysymykseen esitetään kolmessa osassa:

1. Ehkäisevä päihdetyö on ovi tulevaisuuteen
2. Ehkäisevä päihdetyö on vuorovaikutusta
3. Ehkäisevä päihdetyö on menetelmällistä työtä

Luvun 6.2.2. lopuksi esitetään visuaalinen kokonaiskuva tulkintana saadusta aineistosta liittyen tutkimuskysymyksiin. Työpajan osallistujien innovoimat, kuvalliset assosiaatiot esitetään liitteessä 2. He kuvaavat luovan kirjoittamisen tehtävässä ehkäisevän päihdetyön olevan ”kuin ovi, ihmisen käsi tai menetelmien kukka”.

Ehkäisevä päihdetyö on ovi tulevaisuuteen

Ehkäisevän päihdetyön kokonaiskäsitys hahmottuu määritelmäkeskustelun perusteella työpajassa seuraavasti:

”Ehkäisevä päihdetyö on kuin ovi”:

- terveeseen elämäntapaan
- päihteettömiin elämyksiin ja kokemuksiin
- ymmärrykseen kehon ja mielen toiminnasta sekä näiden yhteydestä
- terveeseen itsetuntoon
- merkitykselliseen tulevaisuuteen, johon on itsellä avaimet
- hyviin kaveri- ja tunnetaitoihin.

Keskustelussa korostuvat jokapäiväisen vaikuttamisen mahdollisuuden huomaaminen ja siihen tarttuminen. Myös opetus suunnitelman sisältöjen ja valmiiden opetusmateriaalien tarjoamat mahdollisuudet hyödynnetään täysimääräisesti. Luottamuksellisen kasvatuskumppanuuden luominen oppilaiden huoltajien kanssa on erityisen tärkeää ehkäisevän päihdetyön kokonaisuudessa, suojaavien ja riskitekijöiden tunnistamisessa sekä varhaisessa puuttumisessa mahdollisiin ongelmiin ja päihdekokeiluihin. Näissä tilanteissa moniammatillinen yhteistyö on erityisen tehokasta. Tärkeimpinä yhteistyökumppaneina

ehkäisevässä päihdetyössä koetaan oman työpariopettaja, laaja-alainen erityisopettaja, esimies (pääasiassa rehtori) sekä koulukuraattori ja koulupsykologi. Päihdekasvatuksen järjestämisessä ja perheiden tukemisessa tehdään yhteistyötä myös muiden kunnan toimijoiden kanssa (esim. nuorisopalvelut, lastensuojelu, lapsi- ja perhekeskukset, sosiaalityö).

Ehkäisevä päihdetyö on vuorovaikutusta

Koko työpajan keskeisimmäksi teemaksi muodostuu vuorovaikutuksen ja kiireettömän kohtaamisen merkitys lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämässä sekä siihen sisältyvässä ehkäisevässä päihdetyössä. Osallistujat kokevat, että heillä on aito mahdollisuus varata aikaa kasvatukselliselle työlle ja ottaa ”lasten asiat ihan tosissaan” (lainaus työpajan keskusteluista). Pysähtyminen, kuuleminen ja tunnekasvatus mainitaan lukuisia kertoja. Osallistujien näkemyksen mukaan suureksikin oppilasryhmässä on mahdollisuus aitoihin kohtaamisiin niin ryhmässä kuin yksilökohtaisestikin, jos asia koetaan tärkeäksi. Jatkuvan kiireen tunnun häivyttäminen on mahdollista esimerkiksi kertomalla lapselle: *Kuulin kyllä asiasi ja haluan jatkaa siitä kanssasi, mutta voidaanko jutella tästä rauhassa vaikka heti tunnin päätteeksi?* (lainaus työpajan osallistujalta) Usein kyse ei niinkään ole kohtaamisen pituudesta, vaan sen aitoudesta ja vuorovaikutteisuudesta. Luokanopettajat näkevät yhtenä tärkeänä tavoitteena lasten ja nuorten resilienssitaitojen kehittämisen osana koulun tunnetaitojen opetusta. Pettymysten sietäminen ja niistä ehjänä, jopa vahvempana selviäminen ovat lapsen tulevaisuuden kannalta tärkeitä taitoja. Näitä harjoitellaan niin oppituntien kuin ns. vapaiden tilanteidenkin (siirtymät, ruokailut, välitunnit) aikana. Välituntivalvonnat nousevat esiin erityisen hedelmällisinä tilaisuuksina tähän työhön. Samoin turvallisen kouluympäristön vaaliminen ja kiusaamisen vastainen toiminta ovat vapaisissa tilanteissa tärkeä osa luokanopettajan työtä. Työpajassa esiin tulleet, vuorovaikutuksen ja kohtaamisen laatua kuvaavat näkemykset kiteytyvät seuraavasti:

”Ehkäisevä päihdetyö on kuin ”ihmisen käsi, joka”:

- rohkaisee ja lohduttaa, kun on paha mieli
- ojentuu auttamaan ja opettamaan, jos joku asia ei tunnu vielä tutulta
- suojaa kiusaamiselta ja pysäyttää haitallisen toiminnan
- asettaa turvalliset ja selkeät rajat
- on lähellä ja helposti lähestyttävä – turvallisen aikuisen käsi
- ei kiireeseen vedoten vetäydy pois vaan on käytettävissä
- tarjoaa hyvän elämän eväät ja avaimia tulevaisuuteen.

Ehkäisevä päihdetyö on menetelmällistä työtä

Kolmas näkökulma ehkäisevään päihdetyöhön voidaan nähdä sen pedagogisissa menetelmissä, jotka valikoituvat työn tavoitteiden ja sisältöjen sekä kulloisenkin oppilasryhmän tarpeiden mukaan. Joissain tilanteissa työpajan osallistujat kertovat turvautuvansa hetkessä tapahtuvaan reagointiin ja menetelmälliseen improvisointiin. Tämä työote vaatii usein vahvaa ammatillista osaamista ja kokemusta vaihtelevien tilanteiden vaikuttavimmasta menetelmästä. Osallistujien pitkä työkokemus antaa rohkeutta tarttua esiin nouseviin haasteisiin. Ehkäisevän päihdetyön arkityön menetelmiä kuvataan seuraavasti: ”Ehkäisevän päihdetyön menetelmien kukka sisältää”

- roolileikkejä ja pedagogista draamaa
- erilaisten kohtaamisen ja itsetunnon tukemisen hetkiin tarttumista (esim. liikunta)
- terveisiin endorfiinilähteisiin tutustuttamista tiedon, esimerkkien ja kokemuksen kautta
- taidelähtöisiä työtapoja sanattomaan ja sanalliseen tunneviestintään
- kirjoittamisen ja lukemisen teemojen hyödyntämistä esim. päiväkirjan muodossa
- oppimaan oppimisen ja ajattelun taitojen järjestelmällistä kehittämistä
- onnistumisia tuottavia ja pienin askelin eteneviä oppimisleikkejä.

Edellä mainittuja työtapoja ja menetelmiä sisältyy myös työpajaan osallistuneiden käyttämiin opetusohjelmiin, joista mainittiin mm. KiVa-koulu-, Lions Quest- sekä Instrumental Enrichment -ohjelmat. Työn vaikuttavuus on luokanopettajien mielestä saavutettavissa parhaiten järjestelmällisellä, pitkäjänteisellä ja suunnitelmallisella työllä – ei ainoastaan yksittäisillä toimenpiteillä tai kampanjoilla. Kriittisesti suhtaudutaan sen sijaan entisten päihteiden käyttäjien selviämistarinoihin, joilla tuntuu olevan negatiivista tarttumapintaa joihinkin oppilaisiin, vaikka tarinallisuus sinänsä koettiin tärkeänä menetelmänä.

6.2.2 Laaja-alainen osaaminen ja ehkäisevä päihdetyö kouluarjessa

Työpajan osallistujia pyydettiin kertomaan luvussa 5.2. esitellyn kuvion avulla siitä, millaisessa asemassa laaja-alaisen osaamisen taitoalueet ovat luokanopettajan arkityössä. Vastauksista ilmenee, kuinka monesta eri näkökulmasta ne liittyvät työn suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Luokanopettajat kokevat kokonaisvaltaisen ja laaja-alaisen työtöiden sopivan erityisen hyvin alaluokkien toimintaympäristöön, jossa on mahdollista työskennellä pitkäjänteisesti ja monialaisesti lapsen sekä hänen perheensä kanssa. Ne antavat

perusteita kasvatuksellisille valinnoille ja olennaisiin tai juuri pinnalla oleviin asioihin keskittymiseen. Osallistujat kuvaavat näitä taitoalueita myös ohjureiksi, tukipilareiksi ja kokonaisuuksien hahmottamisen työkaluiksi. Niiden jalkautuminen kouluarkeen on tapahtunut myös ns. monialaisissa oppimiskokonaisuuksissa, joissa työskennellään ilmiö- ja oppilaslähtöisesti, oppiaine- ja ikäluokkarajat ylittäen. Näissä kokonaisoppimisen hetkissä on työpajan osallistujien mukaan myös runsaasti mahdollisuuksia yksilöiden erilaisten tarpeiden tukemiseen ja vahvuuksien nostamiseen – tavoitteena oppimisen ja onnistumisen ilo.

Laaja-alaiset taitoalueet ovat osittain toistensa kanssa päällekkäisiä ja toisiaan täydentäviä. Siksi niiden järjestäminen sijalukuperusteisesti on osallistujien mielestä vaativa tehtävä. Heitä pyydettiin pohtimaan niiden linkittymistä aiemmin yhdessä määriteltyyn ehkäisevään päihdetyöhön. Seitsemästä taitoalueesta valintoja saa viisi osa-alueita, kahden jäädessä ilman mainintoja. Tämä tulkitaan niin, että niiden perussisällöt eivät linkity ehkäisevään päihdetyöhön, vaikka ovatkin käsitteellisesti melko lähellä eräitä muita taitoalueita. Sijalukuihin perustuen kaksi ensimmäistä linkittyvät kiinteimmin ehkäisevään päihdetyöhön. Seuraavassa luettelussa näkyy osallistujien asettama tärkeysjärjestys sijalukupistein.

- I. Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot (sijaluku 6.)
- II. Ajattelu ja oppimaan oppiminen (sijaluku 9.)
- III. Osallistuminen, vaikuttaminen, kestävän tulevaisuuden rakentaminen (sijaluku 17.)
- IV. Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu (sijaluku 19.)
- V. Tieto- ja viestintäteknologiset taidot (sijaluku 24.)
- VI. Ei valintoja: Työelämätaidot ja yrittäjäyys sekä Monilukutaito

Perustelut esitellään seuraavassa taulukossa valintoja saaneiden taitoalueiden osalta.

Laaja-alaisen osaamisen taito	Sisältöperusteet ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta
I Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot	<ul style="list-style-type: none"> • arjen struktuurista huolehtiminen • kodin ja koulun kasvatuskumppanuus • ravinto, uni, liikunta, muut harrastukset hyvinvoinnin kivijalkana • pettymyksistä selviäminen, resilienssitaidot • hyvien kaverisuhteiden merkitys • oman kehon toimintaperiaatteet • päihdyttävien aineiden vaikutus kehoon ja mieleen • turvalliset digitaidot kotona ja koulussa

Laaja-alaisen osaamisen taito	Sisältöperusteet ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta
II Ajattelu ja oppimaan oppiminen	<ul style="list-style-type: none"> • omien oppimistaitojen tiedostaminen niin vahvuuksien kuin haasteiden näkökulmasta • loogisen ajattelu- ja oppimisstrategian opetteleminen • omien ajatusten sanoittaminen ja ajatusprosessien pilkkominen • syy-seuraussuhteen tunnistaminen • haitallisista asioista kieltäytymisen taito • omien rajojen kunnioittaminen • kouluun kiinnittyminen
III Osallistuminen, vaikuttaminen, kestävän tulevaisuuden rakentaminen	<ul style="list-style-type: none"> • taito ja rohkeus olla oma itsensä • omien mielipiteiden esittämisen taito • kuulluksi tuleminen, kuunteleminen • tietoisuus omista vaikutusmahdollisuuksista siihen, että tulevaisuus on mahdollista rakentaa lähtökohtia paremmaksi
IV Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu	<ul style="list-style-type: none"> • hyvien sosiaalisten taitojen opettelu (kaveritaidot, vuorovaikutustaidot) • ristiriidoista ja pettymyksistä selviämisen taito, resilienssitaidot (lähes päällekkäinen sisältö taidon I kanssa) • sanaton ja sanallinen sekä kirjallinen viestintä (myös kuva, musiikki, liike mainittu) • omien tunteiden tunnistaminen ja tunteilmaisun rakentavat kanavat • toisen asemaan asettumisen taito
V Tieto- ja viestintäteknologiset taidot	<ul style="list-style-type: none"> • eri tieto- ja viestintäteknologisten välineiden hallinta turvallisesti ja oppimista tukevasti • liiallisen digilaitteiden käytön haittojen tiedostaminen ja välttäminen • asianmukaisten viestien laatiminen

Taulukko 1. Peruskoulun laaja-alaisten taitoalueiden linkittyminen ehkäisevään päihdetyöhön.

Vaikuttavaa ehkäisevää päihdetyötä kouluarjessa – kokonaiskuva

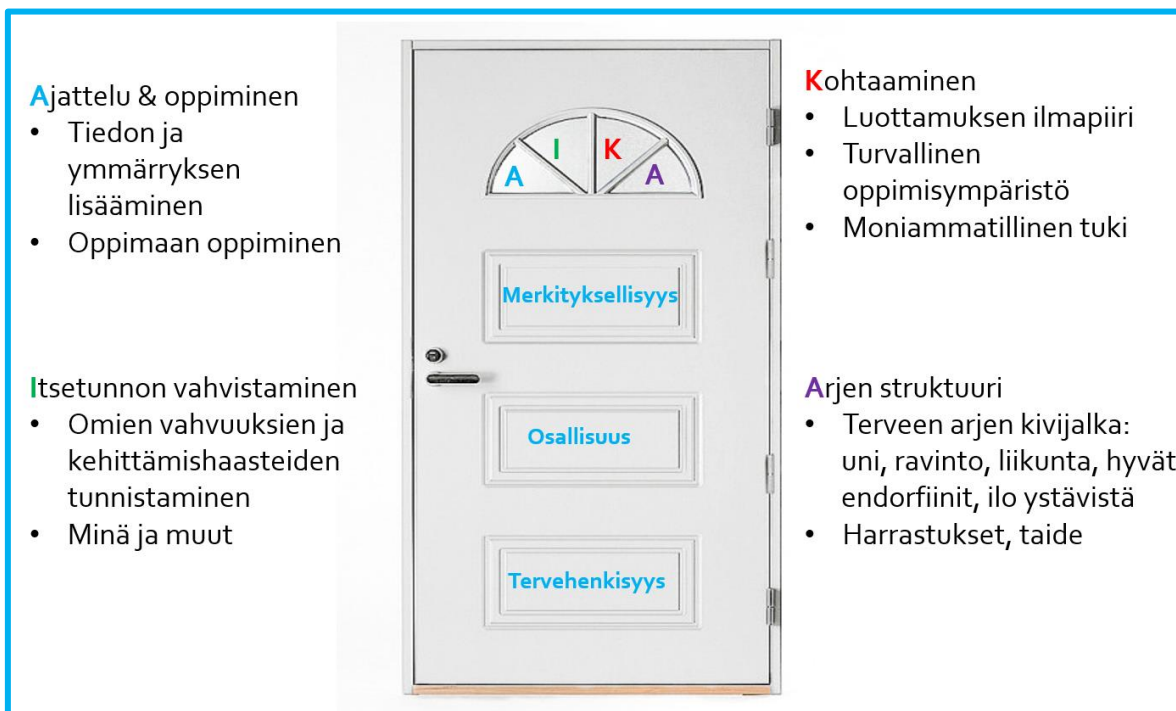
Tulosten tulkinnassa nousee esiin kysymys siitä, mikä on vaikuttavaa ehkäisevää päihdetyötä. Siihen aukeaa luokanopettajien ja heidän oppilaittensa näkökulma narratiivisesta tehtävästä, ”Menestystarinan muistelu”, jossa osallistujia oli jo ennakkoon pyydetty palauttamaan mieliinsä joku onnistunut, ehkäisevään työhön liittyvä oppilas-case. Saimme kuulla, kuinka oppilaat olivat halunneet kiittää eri tavoin luokanopettajaa siitä, kuinka suuri merkitys hänen tekemällään työllä oli lapsuuden ratkaisevissa, joskus haasteellisissakin vaiheissa. Työpajaan osallistuneet opettajat kertovat tällaisen erityisen palautteen olevan harvinaista, mutta tapahtuessaan työn motivaatiota merkittävästi lisäävää. Pienetkin onnistumisen askeleet on hyvä huomioida, vaikka oppilas ei juuri siinä hetkessä näkisikään työn pitkäaikaisista vaikutuksista. Joskus kiitoksena toimii oppilaan lämmin halaus keskellä arjen kohtaamisia. Kerrotut tarinat tuovat monipuolisesti esiin lapsinäkökulman sekä jo aiemmin esitetyn näkemyksen ehkäisevän työn tavoitteesta: avaimista tulevaisuuteen. Opettajia kiitetään

- pahan olon ja huolen huomaamisesta sekä ajan antamisesta kohtaamisiin
- pitkäjänteisestä ja sitoutuneesta opettamisesta sekä lisätuen antamisesta oppimaan oppimisen taitoihin
- lämmöstä ja huolenpidosta silloinkin, kun kodista ei sitä tuntunut löytyvän
- toiveikkaan tulevaisuuden mallin antamisesta
- varhaisiin päihdekäyttökokeiluihin puuttumisesta ja lisäpalveluihin ohjaamisesta
- turvallisen koulupäivän takaamisesta ja kiusaamiseen puuttumisesta
- yhdessä tekemisen iloisista muistoista esim. musiikin ja liikunnan parissa.

Visuaalinen esitys tästä ”Vaikuttavan työn kiitostaulusta” löytyy liitteestä 1. Liitteen esityksessä on mukana suorina lainauksia työpajan osallistujien tarinoista ja jopa oppilailta saaduista kirjeistä. Esitys muokattiin yhdessä tarinoiden kertojien kanssa.

Kerätyn aineiston perusteella nähdään useita, luontevasti kouluarkeen ja luokanopettajan työhön linkittyviä ehkäisevän päihdetyön sisältöjä, joiden toteutuminen tulee näkyväksi erityisesti laaja-alaisten taitojen alueilla. Vahvimmin sisällöistä löytyy yhtymäkohtia suojaavien tekijöiden vahvistamiseen ja riskitekijöiden ehkäisyyn sekä varhaisen puuttumisen mahdollisuuksiin. Kouluun kiinnittymisen turvaaminen sekä tulevaisuuden taitojen opettaminen ovat työpajaan osallistuneiden mielestä myös koko luokanopettajan työnkuvan keskiössä. Tätä yksi osallistujista kuvaakin sanoin: *Koen, että tärkein tehtäväni on antaa avaimia tulevaisuuteen ja avata turvallisia ovia.* Koko työpajaan osallistuvien yhdensuuntainen näkemys

korostaa sitä, kuinka tärkeää kehitysvaihetta alaluokkien oppilas elää. Siksi se, mihin opettaja panostaa ja varaa aikaa, on ratkaisevaa lapsen tulevaisuuden kannalta. Näistä työpajassa saaduista ajatuksista ja aiemmin esitetyistä tuloksista on yhdistetty visuaalinen ja verbaalinen kokonaiskuva (kuvio 3) siitä, mitä ehkäisevä päihdetyö on alaluokkien toimintaympäristössä, luokanopettajan silmin.

Kuvio 5. Ehkäisevä päihdetyö luokanopettajan silmin. Synteesi ja tulkinta työpajaan osallistuneiden näkemyksistä.

Kuvion visuaalinen ydinahmo on ehkäisevän päihdetyön avulla aukeava ovi merkitykselliseen, tervehenkiseen ja osallisuutta sisältävään tulevaisuuteen. Tähän työhön käytetty aika on arvokasta ja siihen kannattaa panostaa myös menetelmällisen tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta. Eräs työpajan osallistujista kuvaa tätä sanoin: *Mikä on elämässä tärkeää, sen pitää olla koulussakin tärkeää!* Ehkäisevän työn tärkeimmät teemat ovat

- ajattelun ja oppimisen taitojen opettaminen
- kohtaamisten ja vuorovaikutuksen laatu sekä moniammatillinen työ
- lasten ja nuorten itsetunnon vahvistaminen monipuolisilla menetelmillä
- hyvän arjen struktuurin tukeminen.

Tulosten mukaan luokanopettajat näkevät ehkäisevän päihdetyön kuuluvan omaan vastualueeseensa, yhteistyössä moniammatillisen oppilashuoltotyöryhmän kanssa. Sen lisäksi he hahmottavat sen peruskäsitteet ja sisällöt luonnollisena osana laaja-alaisten taitojen opettamista sekä kodin ja koulun kasvatuskumppanuutta.

7 Pohdinta

7.1 Opinnäytetyön eettisyys

Vain luottamuksellisessa ja kunnioittavan kohtaamisen ilmapiirissä voidaan saada syväluotaavaa tietoa inhimillisestä käyttäytymisestä. Tämän opinnäytetyön eettisyys perustuu menetelmän tarkkaan ennakkosuunnitteluun, sosiaali- ja kasvatustieteiden erityispiirteiden tunnistamiseen, opinnäytetyön reflektiiviseen ohjausprosessiin sekä tietosuojalain ja ammattikorkeakoulujen opinnäytetöille annettujen ohjeiden huomioimiseen. Tutkimuslupa haettiin Lahden kaupungin sivistyspalveluiden ohjeistusten mukaisesti. Toiminnallisiin käsityöpajoihin osallistuneille luokanopettajille esiteltiin tietosuojaan ja yksityisyyden suojaan liittyvät tekijät jo rekrytoinnin saatekirjeen yhteydessä. Lisäksi työpajasta saatu aineisto analysoitiin ja esitettiin niin, että yksilöiden tunnistetiedot eivät ole havaittavissa millään raportoinnin osalla. Liitteissä näkyvät työpajan koosteet on käsitelty luokitellen ja yleistäen niin, että näkemyksen esittäjän ja narratiivin kohdehenkilön henkilöllisyyden tunnistaminen on häivytetty. Osallistuminen perustui luokanopettajien omaan kiinnostukseen ja vapaaehtoisuuteen. Suostumus työpajaan osallistumiseen ilmaistiin henkilökohtaisilla sähköposteilla opinnäytetyön tekijälle. Osallistujat saivat jatkotyöpajassa mahdollisuuden kommentoida materiaalin käsittely- ja esitystapaa. Niille osallistujille, joilla ei ollut mahdollisuutta osallistua jatkotyöpajaan, lähetettiin materiaalin raaka-analyysi sähköpostitse kommentoitavaksi. Työpajasta tehtyyn tallenteeseen pyydettiin lupa ja sen hävittämisen ajankohdasta (välittömästi opinnäytetyön hyväksymisen jälkeen) sovittiin yhteisesti. Työpajan sisältö ja menetelmät arvioitiin välittömästi sen päätyttyä. Arviot esitellään tarkemmin luvussa 6. sekä liitteessä 3.

Sekä sosiaali- että kasvatustieteiden opinnäytetöissä on erityinen velvollisuus huolehtia tutkimuksen kohteina olevien ihmisten oikeuksista, heidän mahdollisesti hauraiden erityispiirteittensä huomioimisesta sekä myös – varsinkin alaikäisten tai vajaakykyisten kyseessä ollessa – tutkimuskohteiden oikeudesta kieltäytyä tutkimuksesta tai siihen liittyvistä tehtävistä. Myös erityisen herkässä tilanteessa olevien yksilöiden tietosuojasta ja henkilötietojen käsittelemisestä on tärkeä huolehtia tarkasti. Tällaisia kohderyhmiä voisivat olla esim. lastensuojelun asiakkaat, muistihäiriöistä kärsivät ikäihmiset tai kehitysvammaiset asiakkaat. (TENK 2019.) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet on määritelty erikseen ja niiden noudattamista valvotaan myös eettisellä ennakoarvioinnilla. Tämän ennakoarviointiprosessin suorittamatta jättäminen voidaan ARENEN (2020, 9) ohjeistuksen mukaan jo katsoa hyvän tieteellisen käytännön vastaiseksi.

7.2 Johtopäätökset ja aiheita jatkotutkimukseen

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli nostaa esiin luokanopettajien arkitieto ja kokemukseen pohjaava näkemys ehkäisevästä päihdetyöstä. Monialaiseen lähdemateriaaliin tukeutuva teoriatausta ei tuonut ilmi aiemmin tästä näkökulmasta tehtyä tutkimusta, mikä edelleen lisäsi opinnäytetyön tekijän motivaatiota kuulla ja nostaa esiin peruskoulun alaluokkien toimintaympäristössä tehtävä ehkäisevä työ käsitteineen, sisältöineen ja menetelmineen. Tulosten perusteella voidaan todeta, että ehkäisevää päihdetyötä pidetään luontevana osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä koulussa. Yhteisöllinen oppilashuolto on vakiinnuttanut asemansa koko kouluyhteisön yhteisvastuulliseksi tehtäväksi. Koulujen moniammatillinen työryhmä suunnittelee ja toteuttaa yhteistyössä kaikkien ammattilaisten kanssa ehkäisevää työtä, minkä tärkeyden tutkimukseen osallistuneet luokanopettajat tunnistavat arjessa.

Opinnäytetyön työpajan osallistujat tiedostavat myös spesifin ehkäisevän päihdetyön tärkeyden Lahdessa ja laajemmin Päijät-Hämeessä, jossa nuorten päihde- ja mielenterveysongelmat ovat maan keskiarvoja huolestuttavasti yleisempiä (TEA-viisari 2019). Voidaan olettaa, että osallistuneiden luokanopettajien henkilökohtainen kiinnostus ja motivaatio kehittää työtänsä ehkäisevän päihdetyön osa-alueella näkyi aiheiden käsittelyn aktiviteetissa, keskustelun vuorovaikutteisuuudessa sekä tulosten laaja-alaisuudessa. Olisikin kiinnostavaa saada laajempi ja sitä kautta monimuotoisempi aineisto niiltäkin vuorovaikutustyön tekijöiltä, joiden suhde ehkäisevään päihdetyöhön on käytänteiden ja käsitteiden tasolla etäisempi. Tällöin olisi mahdollista saavuttaa tutkimustulosten laajempi yleistettävyyttä.

Tuloksista ilmenee, että luokanopettajien kokonaiskuva ehkäisevästä päihdetyöstä pohjaa vahvasti arkisen vuorovaikutuksen tärkeyteen, päihdeilmiöiden suojaavien tekijöiden vahvistamiseen, riskitekijöiden tunnistamiseen ja vähentämiseen sekä ajantasaisen päihdetiedon välittämiseen lapsille ja nuorille. Elämän pettymyksistä ja kriisivaiheista selviämisen edistämiseksi nähdään tärkeänä resilienssi- ja tunnetaitojen opettaminen. Huolen tunnistaminen ja varhainen puuttuminen koetaan olennaisena osana perustyötä, jossa kohdataan lapsi jokaisena arkipäivänä, vaihtelevissa olosuhteissa, tunnelmissa ja oppiaineissa. Lisätukea työhön saadaan tiiviistä kasvatuskumppanuudesta kotien kanssa sekä koulun moniammatillisesta oppilashuoltoryhmästä. Varhainen puuttuminen on osa perustyötä, jossa huolen aiheet tai päihdeilmiöiden käyttökokeilut otetaan välittömästi puheeksi niin lapsen kuin hänen huoltajansa sekä useimmiten moniammatillisen työryhmän jäsenten kanssa. Tarvittaviin jatkopalveluihin ohjataan koulussa sovittujen käytänteiden mukaan. Akuuteissa tilanteissa joudutaan ajoittain tukeutumaan kulloinkin paikalla olevaan henkilöstöön, kun resurssit eivät mahdollista jokapäiväistä läsnäoloa yhdellä koululla mm. koulukuraattorien osalta.

Koulumaailman yhteisöllisyyden ja turvallisuuden sekä oppimisen tuen vaikutus kouluun kiinnittymisessä nähtiin tärkeänä osana ehkäisevää työtä. Työpajoihin osallistuneiden luokanopettajien näkemyksen voidaan nähdä perustuvan vahvasti ehkäisevän päihdetyön tutkimukselliseen ja kokonaisteoreettiseen näkemykseen. He seuraavat aktiivisesti yhteiskunnallisia ja muita ajankohtaisia asioita sekä osallistuvat jatkuvaan täydennyskoulutukseen.

Kokonaisvaltaisella ja lapsikeskeisellä työotteella on todettu olevan ajoittain työntekijää kuormittava vaikutus, kun lasten ja perheiden yksilölliset tarpeet pyritään ottamaan huomioon mahdollisimman hyvin. Yhteiskunnassa olisikin hyvä olla yhteinen ymmärrys ja tahtotila resurssien kohdentamisesta lasten ja nuorten sekä perheiden palveluihin, niin sosiaali- kuin kasvatusalallakin. Koulun moniammatillisen työryhmän jäsenten vastuulla oleva oppilasmäärä on osoittautunut ajoittain niin suureksi, että jonot koulukuraattorien ja -psykologien palveluihin kasvavat liian pitkiksi. Tämän vahvistaa myös juuri tämän opinnäytetyön valmistumisen alla ilmestynyt Opiskeluhoiltopalvelujen seurantaraportti (Hietanen-Peltola ym. 2021), jossa tuodaan ilmi opiskeluhoiltopalveluiden valtakunnallisesti eriarvoinen ja rakenteellisesti vaihtelevan tasoinen tilanne. Toimenpide-ehdotuksina esitetään mm. valtakunnallisten mitoitusten luominen koulujen kuraattori- ja psykologipalvelujen oppilasmääriin sekä yksilökohtaisen oppilashuollon lakisääteisen toteutumisen tiivis seuranta ja ohjaus (Hietanen-Peltola ym. 2021, 96-99).

Koulukuraattoreiden, koulusosionomien ja yhteisöpedagogien tehtäväkenttä on myös mitä suurimmassa määrin ehkäisevää työtä – kaikilla Neljän tuulen osa-alueilla. Kouluyhteisöissä edelleen tiivistyvä yhteistyö monialaisten ammattilaisten välillä voisi olla rakenteellisesti kehitettävä, oppilaita ja oppilasryhmiä tukeva elementti. Tiimiparityöskentelyä on jo menestyksekkäästi kokeiltu ja toteutettu kahden luokanopettajan tai luokanopettajan ja laaja-alaisen erityisopettajan välillä. Olisi kiinnostavaa saada kokemuspohjaista tietoa sellaisista kokeiluista tai hankkeista, joissa esim. sosionomin koulutuksen saanut ammattilainen toimii pitkäjänteisesti opettajan työparina tietyn oppilasryhmän tai luokka-asteen kanssa. Näin ehkäisevä, psykososiaalinen näkökulma olisi pysyvämminkin läsnä arkityössä huolen tunnistamisen ja varhaisen puuttumisen alueilla. Yhteistyön ja johtamisen rakenteiden tarkastelu muuttuvissa olosuhteissa olisi tärkeää, jotta lasten ja nuorten ympäristö voisi tukea heidän tervettä kasvuaan, joustavasti ja ketterästi ajankohtaisiin tarpeisiin reagoiden.

Erityisesti tässä korona-ajan jälkeisessä tilanteessa olisi yhteiskunnallisesti viisasta suunnata lisäpanostuksia lasten ja perheiden psykososiaalisiin tukipalveluihin myös ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta. Tämän näkemyksen jakavat myös opinnäytetyön työpajan osallistujat. Kunnan kaikkien lapsi- ja perhetyössä toimivien ammattilaisten yhteistyön tiivistämiselle olisi perusteita niin, että palvelupolut tulisivat tutummiksi ja joustavammiksi. Samoin

on syytä edelleen jatkaa sosioekonomisista ja ylisukupolvisista syistä johtuvan epätasa-arvoisuuden lieventämistä mm. lasten ja nuorten harrastamisen tuen avulla. Erilaisista ehkäisevän päihdetyön menetelmistä olisi tärkeää saada lisätutkimusta, erityisesti niiden vaikuttavuudesta suomalaisessa viitekehyksessä.

Peruskoulun laaja-alaisten tavoitteiden voidaan tämän opinnäytetyön perusteella nähdä juurtuneen osaksi jokapäiväisen työn suunnittelua, toteutusta ja arviointia. Niiden katsotaan olevan myönteinen voimavara ja pedagoginen selkänöja, jotta luokanopettaja voi priorisoida aidon kohtaamisen ja vuorovaikutuksen hetket, myös ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta. Laaja-alaisten taitojen avulla opetetaan hyvän arjen taitoja, elinikäisen oppimisen taitoja, tunne- ja viestintätaitoja sekä tulevaisuuden osallistumisen ja vaikuttamisen väyliä. Tässä opinnäytetyössä ehkäisevän päihdetyön ja laaja-alaisten taitojen käsitteet linkittyvät vahvasti toisiinsa – yhteisenä tavoitteena tervehenkisen tulevaisuuden avainten antaminen lapsille ja nuorille. Sen sijaan luokanopettajien osallistamisessa moniammatillisesti ehkäisevän päihdetyön suunnitelmien tekemiseen olisi selvästi tiivistämisen aihetta. Heidän panoksensa kehittämistyöhön voisi olla kokonaisvaltainen ja samalla käytännönläheinen näkökulma siitä, miten ehkäisevästä työstä voisi tulla entistä luontevampi osa jokapäiväistä hyvinvoinnin edistämistä peruskoulun alaluokkien toimintaympäristössä. Tässä opinnäytetyössä saadun lapsinäkökulmankin mukaan heidän tekemänsä työ on monialaisesti asennoitunutta, vahvasti tulevaisuusorientoitunutta ja vaikuttavaa ehkäisevää työtä.

Lähteet

A-klinikkasäätiö – Lasinen lapsuus. 2021. Lapsen selviytyminen. Viitattu 15.4.2021. Saatavissa <https://lasinenlapsuus.fi/tietoa/lapsen-selviytyminen>

ARENE: Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. 2020. Viitattu 5.1.2021. Saatavissa <http://www.arena.fi/julkaisut/raportit/opinnaytetoiden-eettiset-suositukset/>

Auvinen, S. 2018. Päihdeputkessa valistetaan sekä nuoria että heidän vanhempiaan. Artikkelit Etelä-Suomen Sanomien verkkolehdestä 4.4.2018. Viitattu 21.1.2021. Saatavissa <https://www.ess.fi/paikalliset/157853>

Domitrovich, C.E., Bradshaw, C.P., Greenberg, D.E, Poduska, J.M. & Jalongo, N.S. 2010. Integrated Models of School-based Prevention: Logic and Theory. National Library of Medicine. Psykologian laitos. Viitattu 20.4.2021. Saatavissa <https://pub-med.ncbi.nlm.nih.gov/27182089/>

Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. 2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2015:19. Viitattu 9.1.2021. Saatavissa https://www.e-julkaisu.fi/thl/ept_toimintaohjelma/mobile.html#pid=1

Espoon kaupunki. 2011. Päihteiden käytön ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen lasten ja nuorten palveluissa. Viitattu 2.2.2021. Saatavissa [https://www.espoo.fi/fi-FI/Kasvatus_ja_opetus/Lasten_ja_nuorten_paihteiden_kayton_enna\(10628\)](https://www.espoo.fi/fi-FI/Kasvatus_ja_opetus/Lasten_ja_nuorten_paihteiden_kayton_enna(10628))

Harrastamisen Suomen malli. 2020. Opetusministeriön pilottihanke. Viitattu 2.2.2021. Saatavissa <https://minedu.fi/suomen-malli>

Hietanen-Peltola, M., Vaara, S., Jahnukainen, J. & Laitinen, K. 2021. Voimavarana yhteistyö: Opiskelupalvelujen seuranta OPA 2020 perusopetus. THL:n raportti 4/2021. Viitattu 19.5.2021. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/142566/URN_ISBN_978-952-343-654-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

HuuMa – Päijät-Häme, huumeeton maakunta -hanke. 2019. Viitattu 5.1.2021. Saatavissa <https://www.phhyky.fi/fi/yhtyma/verso/kehittamishankkeet/huuma-paijat-hame-huumeeton-maakunta/>

Jennings, P. A. 2019 The Trauma-Sensitive Classroom: Building Resilience with Compassionate Teaching. New York: W.W. Norton & Company.

Kansallinen mielenterveysstrategia 2020-2030. 2020. Viitattu 7.11.2020. Saatavissa <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kansallinen-mielenterveysstrategia>

KiVaKoulu. 2021. Menetelmän verkkosivusto. Viitattu 21.1.2021. Saatavissa <https://www.kivakoulu.fi/>

Klaari Helsinki: Opas päihdesuunnitelman laatimiseen Helsingin kouluille ja oppilaitoksille. 2014. Helsingin kaupunki. Viitattu 5.2.2021. Saatavissa http://klaari.munstadi.fi/files/2014/08/Klaari_paihde-toimintaopas_A4_0708.pdf

Kosola, S., Niemelä, E. & Niemelä, S. 2018. Päihdekokeilut – normaalia nuoruutta vai al-kava häiriö? Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2018; 134(8): 865-872. Viitattu 26.4.2021. Saatavissa <https://www.duodecimlehti.fi/duo14288>

Kotovirta, E., Markkula, J., Pajula, M., Paavola, M., Honkanen, R. & Tuominen, I. 2021. Päihde- ja riippuvuusstrategia: Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030. Sosiaali- ja terveystoiministeriön julkaisuja 2021:17. Viitattu 28.4.2021. Saatavissa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163002/STM_2021_17.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lahden kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma. Vuosiluokkakokonaisuudet. 2020. Viitattu 5.1.2021. Saatavissa <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/ops/54589/perusopetus/vuosiluokkakokonaisuus/61475>

Lahtinen, A. & Rantanen, J. 2019. Tunnetaidot opetustyössä: opas haastaviin tilanteisiin. PS-kustannus. Jyväskylä.

Lainio-Peltola, M., Jalo, N., Marjanen, K., Iho, A., Kaupinsalo, K., Aurasuo, J., Lahtinen, J. & Rosenqvist, T. 2020. Päihde- ja pelikasvatus oppilaitoksissa – opas suunnitelmien tekoon ja varhaiseen tunnistamiseen. Länsi-Suomen Aluehallintovirasto. Viitattu 20.2.2021. Saatavissa <https://thl.fi/documents/605763/1475727/Julkaisu+85+LSAVI.pdf/bb788e88-1cb6-0f8c-0a4a-14ac7d8d03e5?t=1610540563174>

Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta. 1230/2001. Viitattu 27.4.2021. Saatavissa www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20011230

Lastensuojelun Keskusliiton kuntapoliittinen tavoiteohjelma 2021-2024. 2021. Kunnan tärkein tehtävä on huolehtia lapsista. Viitattu 28.4.2021. Saatavissa <https://www.lskl.fi/wp->

content/uploads/Lastensuojelun-Keskusliiton-kuntapoliittinen-tavoiteohjelma-2021-2024.pdf

Lastensuojelun Keskusliitto. 2009. Varpu-hanke; Lapselle tukea ajoissa. Hankeen koostemateriaali. Viitattu 20.4.2021. Saatavissa <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/Varpu-tukea-lapselle-ajoissa.pdf>

Leimio, S. 2016. Ehkäisevä työ kuuluu kaikille. Blogikirjoitus Sosiaalipedagogiikka.fi -verkkokulkaisussa. Viitattu 27.4.2021. Saatavissa <http://www.sosiaalipedagogiikka.fi>

Leimio, S. 2020. Puheeksiotto, sen merkitys ja menetelmät. Luentomateriaali 24.9.2020 seminaarista Ajankohtaista mielenterveys- ja päihdetyöstä Keski-Pohjanmaalla.

Lions Quest. 2021. Ohjelman kansainvälinen sivusto. Viitattu 15.4.2021. Saatavissa <https://www.lions-quest.org/>

Länsikallio, R., Kinnunen, K. & Ilves, V. 2018 Opetusalan työolobarometri 2017. Opettajien ammattijärjestön julkaisusarja 5/2018. Viitattu 2.5.2021. Saatavissa https://www.oaj.fi/globalassets/julkaisut/2018/tyoolobarometri_final_0905_sivut.pdf

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2020. Päihdekasvatuksen aineistot. Viitattu 20.4.2021. Saatavissa <https://www.mll.fi/ammattilaisille/ammattilaisten-aineistot/koulujen-aineistot/paihdekasvatuksen-aineistot/>

Markkula, J. 2020. Ehkäisevä päihdetyö osana yhteisöllistä opiskeluhoitoa ja kouluterveydenhuoltoa. Luentomateriaali 13.11.2020 pidetystä seminaarista. Viitattu 15.2.2021. Saatavissa <https://owncloud.thl.fi/index.php/s/1IBzsLUzdZJdUpS#pdfviewer>

Mieli ry. 2020. Suomen mielenterveys ry:n verkkosivusto ja materiaalipankki. Viitattu 2.2.2021. Saatavissa <https://mieli.fi/fi/materiaalit>

Neljä tuulta. 2019. Integroiva toimintamalli ehkäisevään työhön 2017-2019. Viitattu 10.1.2021. Saatavissa <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/nelja-tuulta-integroiva-toimintamalli-ehkaisevaan-tyohon-paihteet-mielenterveys>

Ojala, T. & Launonen, L. 2003. Kodin ja koulun yhteistyö: pakkopullaa vai kasvatuskumppanuutta. Opetus 2000. PS-kustannus. Jyväskylä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2020. Suomen malli. 2020. Viitattu 21.1.2021. Saatavissa <https://minedu.fi/-/112-kuntaa-pilotoi-harrastamisen-suomen-mallia-toiminnassa-mukana-yli-200-000-oppilasta>

Opetushallitus 2014a. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. Viitattu 5.2.2021. Saatavissa <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/perusopetus/>

Opetushallitus. 2014b. Oppimisen ja koulunkäynnin tuki. Viitattu 21.1.2021. Saatavissa <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/oppimisen-ja-koulunkaynnin-tuki-ja-oppilashuolto>

Opetushallitus. 2016. Perusopetuksen opetussuunnitelman ydinasiat. Viitattu 8.11.2020. Saatavissa <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelman-ydinasiat>

Opetushallitus. 2021. Tunnetaitoja oppii harjoittelemalla. Viitattu 10.1.2021. Saatavissa <https://www.oph.fi/fi/oppimateriaali/tunteesta-tunteeseen-ohjaajan-opas/3-tunnetaitoja-oppii-harjoittelemalla>

Oppilashuoltolaki. 1287/2013. Viitattu 24.4.2021. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131287>

Pelkonen, M., Hastrup, A., Normia-Ahlsten, L., Halme, N., Kekkonen, M., Kiviruusu, O., Liukko, E. & Lämsä, R. 2020. Perhekeskuksessa Suomessa 2019: Kehittämisen tilanne ja työn jatkuminen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperi 6/2020.

Peltoniemi, A. 2020. Haastavista perheoloista tulevan oppilaan tukeminen ja opettajan resilienssi. Viitattu 7.11.2020. Saatavissa https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/149567/Peltoniemi_Aukusti_opinnayte.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pietarsaaren peruskoulun päihdetoimintasuunnitelma 2019-2022. 2019. Viitattu 15.2.2021. Saatavissa <https://www.sochv.jakobstad.fi/lapset-nuoret-ja-perheet/koulu-ja-oppiskelijaterveydenhuolto/paihdesuunnitelma/>

Pojjula, S. 2017. Resilienssi. Muutosten kohtaamisen taito. Kirjapaja. Helsinki.

Puustinen, P. 2019. Mitä ovat vaikuttavat menetelmät? Vaikuttavuuden kolme koria HYTE-menetelmien valinnassa. Luentomateriaali 19.6.2019 pidetystä seminaarista. Viitattu 15.3.2021. Saatavissa <https://www.kuopio.fi/documents/7369547/8342997/PekkaPuustinen+Mit%C3%A4+ovat+vaikuttavat+menetelm%C3%A4+--+vaikuttavuuden+kolme+koria.pdf/e5dbdee5-5388-4af3-a32d-aa0f5f44da0d>

Päihdehuoltolaki. 41/1986. Viitattu 28.4.2021. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860041?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=P%C3%A4ihdehuoltolaki>

Päihdelinkki. 2021. A-klinikkasäätiön palvelusivusto. Viitattu 10.1.2021. Saatavissa <https://paihdelinkki.fi/>

Salovaara, R. & Honkonen, T. 2011. Rakenna hyvä luokkahenki. PS-kustannus. Jyväskylä.

Soikkeli, M., Salasuo, M., Puuronen, A. & Piispa, M. 2011. Se toimii sittenkin – kuinka päihdevalistuksesta saa selvää. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki. Unigrafia. Verkkojulkaisu. Viitattu 20.4.2021. Saatavissa https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/se_toimii_sittenkin.pdf

Sosiaalialan osaamiskeskus Verso. 2020. Liikelaitoksen strategia ja esittely. Viitattu 12.1.2021. Saatavissa <https://www.phhyky.fi/fi/yhtyma/verso/>

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Viitattu 29.4.2021. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Talentia ry. 2018. Koulukuraattori on sosiaalialan ammattilainen. Blogiteksti Talentian verkkosivustossa. Viitattu 15.5.2021. Saatavissa <https://www.talentia.fi/blogi/koulukuraattori-on-sosiaalialan-ammattilainen/>

TEA-viisari. 2019. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 25.4.2021. Saatavissa <https://teaviisari.fi/teaviisari/fi/index>

TENK - Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Viitattu 10.2.2021. Saatavissa https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2015. Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma 2015-2025. Viitattu 1.2.2021. Saatavissa <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/ehkaisevan-paihdyon-toimintaohjelma>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2021a. Lapset, nuoret ja perheet. Viitattu 24.4.2021. Saatavissa <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/perhekeskus>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2021b. Päihdekasvatus oppilaitoksissa. Viitattu 24.4.2021. Saatavissa <https://thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/ehkaiseva-paihdyo/paihdekasvatus-ja-valistus/paihdekasvatus-kouluissa>

Tiala, I. 2020. Opettaja-oppilassuhde opettajan työn voimavarana. Helsingin Yliopiston Kasvatustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -työ. Viitattu 2.5.2021. Saatavissa https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/319202/Tiala_Ilona_Pro_gradu_2020.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Tietosuojalaki. 1050/2018. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050>

UNODC. 2021. International Standards on Drug Use Prevention. United Nations Office on Drugs and Crime. Viitattu 20.4.2021. Saatavissa: <https://www.unodc.org/>

Velleman, R. & Templeton, L.J. 2018. Impact of Parents' Substance Misuse on Children: an Update. Cambridgen Yliopiston verkkojulkaisu 11.4.2018. Viitattu 10.4.2021. Saatavissa <https://www.cambridge.org/core/journals/bjpsych-advances/article/impact-of-parents-substance-misuse-on-children-an-update/>

Verkostoista voimaa – Selvin päin Satakunnassa. 2020. Porin kaupunki. Viitattu 4.1.2021. Saatavissa https://www.pori.fi/sites/default/files/atoms/files/verkostoista_voimaa_ehkaiseva_paihdeyto_satakunnassa.pdf

Vilen, M. & Leppämäki, P. & Ekström, L. 2008. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3. uudistettu painos. WSOY. Helsinki.

Vilkka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Tammi. Helsinki.

Väänänen, A. 2018. Opettajan työ on ikkuna työelämän muutokseen. Viitattu 20.1.2021. Työterveyslaitoksen verkkolehti Työpiste 18.9.2018. Saatavissa <https://www.ttl.fi/tyopiste/opettajan-tyo-on-ikkuna-tyoelaman-muutokseen-kansansivistajasta-tuli-tunnevalmentaja/>

Warpenius, K., Holmila, M., Karlsson, T. & Ranta, J. 2015. Ehkäisevä päihdetyö Suomessa 2025 – ennakointitutkimus. Raportti 5 / 2015. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksia. Viitattu 15.4.2021. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126022/URN_ISBN_978-952-302-444-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Warpenius, K. & Markkula, J. 2020. Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa ovat vahvistuneet: tuloksia vuosien 2020 ja 2016 kuntakyselyistä. Tutkimuksesta tiiviisti 26/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja.

Youth Against Drugs. YAD. 2021. Viitattu 20.4.2021. Saatavissa <https://yad.fi/>

Liite 1. "Vaikuttavan työn kiitostaulu" (Kooste työpajan narratiivisesta tehtävästä)

Tehtävä:
"Menestystarinan
muistelu"

Vaikuttavan työn kiitostaulu

Oppilailta kuultuna, kirjeistä luettuna, halauksin koettuna

- Kiitos, kun huolehdit minusta kuin toinen äiti!
- Kiitos, kun puutuit kiusaamiseen ja pidit luokkayhteisön kasassa.
- Kiitos, kun huomasit, että en jaksanut käydä koulua - kotona oli niin hankalaa.
- Kiitos, kun et antanut periksi, vaikka olin joskus vaikea tapaus!
- Kiitos, kun etsit ja löysit minulle monenlaista lisäapua!
- Kiitos, kun annoit minulle mallin, joka antoi suunnan tulevaisuuteen!
- Kiitos, kun olit opettajani – en tiedä, missä olisin ilman tukeasi!
- Kiitos! Olet minulle tärkeä!

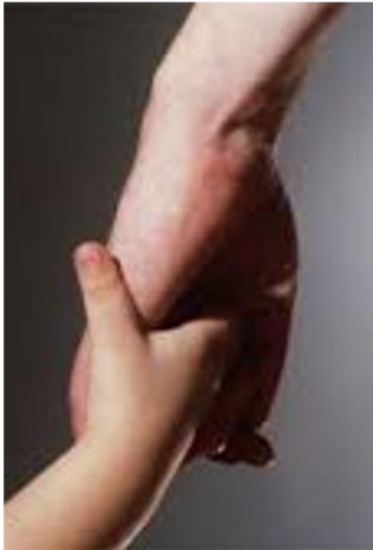
Liite 2. Ehkäisevää päihdetyötä peruskoulun alaluokkien arjessa

Mitä on ehkäisevä päihdetyö peruskoulun luokanopettajan silmin?

(kuva-aiheet ja teemat työpajaan osallistuneilta opettajilta)

1. Se on kuin OVI

- ❖ terveeseen elämäntapaan
- ❖ päihteettömiin elämyksiin ja kokemuksiin
- ❖ ymmärrykseen kehon & mielen toiminnasta ja yhteydestä
- ❖ terveeseen itsetuntoon
- ❖ merkitykselliseen tulevaisuuteen, johon on itsellä avaimet
- ❖ hyviin kaveri- ja tunnetaitoihin

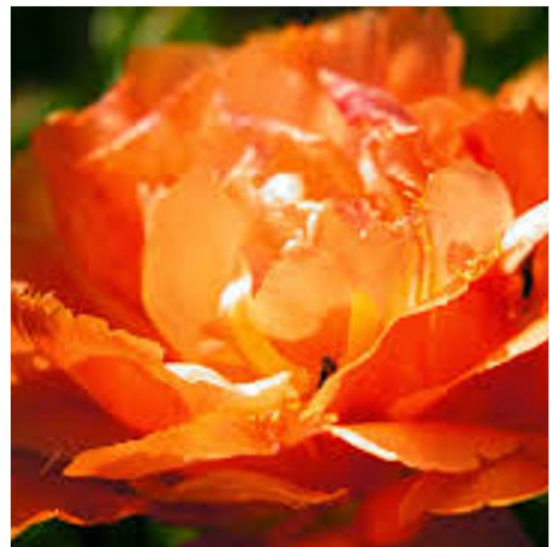

2. Se on kuin IHMISEN KÄSI, joka

- ❖ rohkaisee ja lohduttaa, kun on paha mieli
- ❖ ojentuu auttamaan ja opettamaan, jos joku asia ei tunnu vielä tutulta
- ❖ suojaa kiusaamiselta ja pysäyttää haitallisen toiminnan
- ❖ asettaa turvalliset ja selkeät rajat
- ❖ on lähellä ja helposti lähestyttävä – aikuisen käsi
- ❖ ei kiireeseen vedoten vetäydy pois vaan on käytettävissä
- ❖ tarjoaa hyvän elämän eväät ja avaimia tulevaisuuteen

3. Se on kuin menetelmien KUKKA, jonka terälehdiltä löytyy

- ❖ roolileikkejä ja pedagogista draamaa
- ❖ liikuntatunnin monien kohtaamisen ja itsetunnon tukemisen hetkiin tarttumista
- ❖ terveisiin endorfiinilähteisiin tutustuttamista
- ❖ taidelähtöisiä työtapoja sanattomaan ja sanalliseen tunneviestintään
- ❖ kirjoittamisen ja lukemisen teemojen hyödyntämistä esim. päiväkirjan muodossa
- ❖ oppimaan oppimisen ja ajattelun taitojen jatkuvaa kehittämistä
- ❖ yksilön itsetuntoa ja yhteisöllisyyttä tukevia menetelmiä, jotta koulusta tulisi osallisuuden ja onnistumisen paikka.

Liite 3. Kooste toiminnallisen käsitetyöpajan palautteesta.

Palautetta työpajasta

- 😊 Onnistumisia:
- +Ryhmä oli sopivan kokoinen.
 - +Jokaisella oli oma vuoro kertoa ja puhua.
 - +Tunnelma oli kollegiaalisen arvostava ja lämmin.
 - +Mukana toistensa työtä ymmärtäviä luokanopettajia
 - +Työpaja oli hyvin valmisteltu.
 - +Jäi motivaatio jatkaa yhdessä asian työstämistä,
heräsi toivomus jatkotyöpajasta (toteutui 23.4.2021)
- ☹️ Kehittämiskohteita:- Kun asiasta syntyi niin paljon hyvää keskustelua,
aika tuntui liian lyhyeltä...
- Kännykällä kaikki digityökalut eivät toimineet joustavasti.